

Educar en contextos polaritzats

Retrat i propostes
des de l'educació
per la Justícia Global

Cécile Barbeito

Febrer 2023

El contingut d'aquest document és responsabilitat de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix necessàriament els punts de vista de l'Ajuntament de Barcelona.

Autoria: Cécile Barbeito

Maquetació: Lucas Wainer.

Foto de la portada: Fotomontaje Lucas Wainer a partir de fets succeïts a l'Escola Sant Llàtzer de Tortosa (2022).

Com citar aquest document:

Barbeito, Cécile (2022). Educar en contextos polaritzats. Retrats i propostes des de l'Educació per la Justícia Global. Escola de Cultura de Pau, Bellaterra.

Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials i sempre que se reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

Escola de Cultura de Pau

Edifici B13

Carrer de la Vila Puig

Universitat Autònoma de Barcelona

08193 Bellaterra (Espanya)

Tel: +34 93 581 14 14

Email: pr.conflict.escolapau@uab.cat

Web: <http://escolapau.uab.cat>

Índex

5	Resum executiu
6	Presentació
7	1. Introducció
7	1.1. Justificació
7	1.2. Objectius i procediment de la recerca
7	1.3. Conceptes-clau
9	2. Fins a quin punt estem polaritzats?
9	2.1. Fins a quin punt ens polaritzen les idees? (polarització ideològica)
10	2.2. Quins temes polaritzen més o menys la societat?
11	2.3. Fins a quin punt la polarització afecta les nostres emocions? (polarització afectiva)
12	2.4. Evolució recent de la polarització
14	3. Impacte de qüestions polítiques polaritzadores a les escoles
14	3.1. Temes que polaritzen en l'educació reglada
15	3.1.1. Temes curriculars susceptibles de polaritzar
18	3.1.2. Temes controvertits plantejats per l'alumnat
19	3.1.3. Temes socials polaritzadors mobilitzats per famílies, partits i entitats cíviques
20	3.2. Disposició a abordar temes polaritzadors a l'aula
20	3.2.1. Disposició del professorat a tractar temes polaritzadors a l'aula
21	3.2.2. Causes de la no disposició a abordar temes controvertits
22	3.3. Què n'opinen les famílies de tractar temes polaritzadors a l'aula?
23	3.3.1. Famílies i esperit crític
23	3.3.2. Com valoren les famílies una dissonància entre els valors propis i els que es transmeten a l'aula?
24	3.3.3. Estan d'acord les famílies amb que es tractin temes controvertits a l'aula?
27	4. Fer front a la polarització des de l'educació
27	4.1. COM: Criteris per enfocar activitats educatives per a despolaritzar
27	4.1.1. Planificar accions educatives graduals per abordar temes controvertits
28	4.1.2. Generar les condicions en el grup
28	4.1.3. Prioritzar metodologies educatives emocionals (per davant de les racionals) i segures
29	4.1.4. Centrar-se en comprendre els valors de les altres persones
30	4.1.5. Tenir clars els límits
30	4.2. QUI: Ampliar els àmbits d'actuació a l'educació informal i no formal
31	4.3. QUÈ: Continguts explícits sobre (des)polarització
32	4.3.1. La polarització té com a punt de partida el conflicte
32	4.3.2. Polarització i imatge de l'Altre
33	4.3.3. Polarització i discurs de l'odi
35	4.3.4. Polarització, discurs i mitjans de comunicació
35	4.3.5. Polarització i riscos per la democràcia
38	Conclusions i recomanacions
38	Conclusions
38	Recomanacions
40	Bibliografia

Índex de gràfics

9	Gràfic 1. Comparativa de la dispersió entorn dels debats econòmic, de la immigració i social, a diferents països europeus (2019-2020)
10	Gràfic 2. Percepció del grau de polarització sobre diferents temes (2020)
10	Gràfic 3. Polarització real entorn de temes com la immigració (3.a) i la independència de Catalunya (3.b) (2020)
11	Gràfic 4. Percepció dels problemes a Catalunya (2015-2022)
11	Gràfic 5. Principals emocions envers les persones amb opinions molt diferents a Catalunya (2020)
12	Gràfic 6. Grau de simpatia per diferents col·lectius a Catalunya (2022)
13	Gràfic 7. Evolució de la polarització afectiva a l'Estat espanyol (1993-2019)
14	Gràfic 8. Evolució de les acusacions per adoctrinament en el discurs públic a Catalunya i Espanya (2017-2022)
22	Gràfic 9. Opinió i actitud del professorat a l'hora d'abordar temes polítics i socials arrel de les acusacions d'adoctrinament (2018)
24	Gràfic 10. Importància atorgada a diferents actituds en l'educació dels seus fills i filles (2018)
25	Gràfic 11. Valoració sobre el dret de no assistència de les famílies davant de determinats continguts educatius (2020)
26	Gràfic 12. Valoració de les famílies sobre l'abordatge de temes socials i polítics controvertits a l'aula (2018)

Índex d'imatges

19	Imatge 1. Aprenentatge basat en situacions, segons el nou currículum
20	Imatges 2. Exemples de temes polaritzadors en l'àmbit educatiu, referents a l'educació religiosa i l'educació afectivo-sexual a les escoles
20	Imatges 3. Exemples de temes polaritzadors referents a la política lingüística a les escoles i als usos del català
21	Imatge 4. Exemples de temes controvertits esmentats per professorat, alumnat i famílies (2019-2022)
25	Imatge 5. Famílies davant del PIN parental
32	Imatge 6. Mecanismes associats a la imatge de l'Altre com a enemic
34	Imatge 7. L'iceberg de l'odi
36	Imatge 8. Aportacions de l'Educació per la Justícia Global per educar en la despolarització

Índex de taules

8	Taula 1. Metodologia de recerca
15	Taula 2. Competències de primària útils per l'abordatge de temes controvertits o polaritzadors
16	Taula 3. Competències de l'E.S.O útils per l'abordatge de temes controvertits o polaritzadors
23	Taula 4. Factors que faciliten i dificulten l'abordatge de temes controvertits a l'aula
25	Taula 5. Valoració sobre el dret de no assistència de les famílies davant de determinats continguts educatius en funció de l'afiliació política (2020)
29	Taula 6. Estratègies per a mitigar els riscos
31	Taula 7. Resum de les recomanacions metodològiques per a abordar la polarització

Resum executiu

Actualment, la **polarització a Catalunya** es caracteritza per:

- Mantenir-se en uns estàndards similars als europeus en quant al grau de polarització.
- Seguir una pauta moderada i oscil·lant, però amb tendència creixent.
- Els temes que generen polarització són variables en el temps. Alguns autors remarquen la polarització esquerra-dreta com un factor determinant, altres la polarització catalanista-centralista, molt per sobre d'altres qüestions controvertides com els impostos o la immigració.
- Les diferents polaritzacions no es superposen, pel que no es pot parlar de fractura social entorn d'una sola gran divisió.
- Malgrat que hi ha variacions en el temps, existeixen temes polaritzadors recurrents, que poden justificar estratègies educatives adreçades a prevenir una major polarització.

L'impacte de la **polarització social i política als centres escolars** destaca per:

- El nou currículum que desplega la LOMLOE convida a abordar els temes a través de l'aprenentatge basat en situacions (temes controvertits, polèmiques, dilemes, etc.), i promou moltes competències útils i necessàries per a prevenir la polarització.
- Professorat, alumnat, famílies i entitats polítiques identifiquen amb facilitat temes que polaritzen les aules. Aquests temes varien en el temps, sensibles al context d'actualitat. Actualment, els temes més recurrents als centres escolars, són aquells associats a la sexualitat i el gènere.
- La por del professorat a ser acusats per adoctrinament s'ha reduït des dels anys 2017-2018, però segueix present.
- Els principals motius identificats pel professorat per a no abordar més temes controvertits a l'aula són: la manca d'eines i de formació per a fer-ho, l'escassa

tradició de pensament crític a l'educació catalana, i la manca d'incentius per part del Departament.

- Un 56,7% de les famílies considera que les competències més importants dels seus fills i filles són el respecte a les persones diferents, i un 38,2% la capacitat de raonar i esperit crític.
- Alhora, prop d'un terç de les famílies considera que no s'han d'abordar temes socials i polítics a l'aula (26,7% de les famílies), o es reserva el dret d'assistència dels seus fills a l'aula ("PIN parental" si s'hi tracten temes que contradiuen els seus valors (32,3%).

Per tal de fer front a la polarització es **recomana**:

- Reforçar la formació de professorat en continguts i metodologies de pensament crític, abordatge de temes controvertits, educació en el conflicte, diversitat, etc.;
- Concretar competències de pensament crític, conflicte, apreciació a la diversitat, etc. al desplegament del nou currículum;
- Crear i difondre materials de referència amb enfocament de temes controvertits, identitat i diversitat;
- Augmentar els temps de preparació del professorat per a crear nous materials relatius a temes d'actualitat polaritzadors;
- Planificar accions educatives de forma gradual, especialment quan no hi hagi pic de polarització o conflicte;
- Generar les condicions de confiança en el grup per abordar temes polaritzadors;
- Prioritzar metodologies educatives emocionals i se-gures;
- Centrar-se en comprendre els valors de les persones
- Tenir clars els límits del que es pot abordar a l'aula i el que no;
- Establir protocols de comunicació política per partits polítics i institucions de debat públic;
- Vetllar per que els mitjans de comunicació no sobre-representin les posicions extremes.
- Prendre mesures efectives per a reduir l'atur i les desigualtats.

Presentació

El Pla Director de Cooperació per a la Justícia Global de Barcelona 2018-2021 estableix com a objectiu estratègic “Fomentar la cultura de la pau i la no-violència” i com a objectius específics “promoure l’educació per la pau” i “augmentar les capacitats institucionals de les ciutats i de la societat civil per a la resolució no violenta de conflictes, la mediació, la reconciliació i la reparació de les víctimes”.

En el context mundial actual s’està produint una proliferació a nivell global i local de discursos de l’odi i un augment de la polarització social. Les societats que pateixen les conseqüències d’aquests fets, es van fragmentant i polaritzant i cada cop costa més parlar de temes controvertits de forma respectuosa i no violenta. El deteriorament de la qualitat de la informació, el món digital i les xarxes socials contribueixen a aquest nou escenari global, són instruments que s’utilitzen de forma estratègica per a crear desinformació i difondre fake news. A aquest fet, s’uneix un moviment global populista que ha trobat en ells una eina per fer créixer els seus discursos d’odi i aconseguir poder polític facilitant la circulació d’aquestes idees a escala global i local.

En el moment del naixement de les xarxes socials es creia que aquestes contribuirien a augmentar i millorar la democràcia al món, donarien veu a la gent que no en té i farien d’altaveu de les injustícies. En canvi, es segueix actuant amb impunitat, intoxicant el diàleg col·lectiu i difonent desinformació per tal de neutralitzar l’efecte real d’algunes actuacions de cara al món. Cada cop més, les xarxes socials i el món digital són instruments que permeten a cada persona relacionar-se i informar-se només amb qui pensa com ella, són instruments utilitzats per dividir-nos i per crear odi, per reafirmar les creences de cadascú i no dialogar ni posar-se en el lloc de l’Altre. Com diu Carolin Emcke, “si es dubta, no és possible odiar”(Arias, Emcke, 2018) i les xarxes socials ens donen el privilegi de no dubtar, de veure-ho tot des d’un sol punt de vista, de que sigui senzill i fàcil odiar. Aquest odi sempre és cap a un col·lectiu de persones, cap a certes creences i ideologies, l’odi necessita alguna cosa a odiar i és aquí on entra en joc la construcció de la imatge de l’enemic.

La preocupació per aquest fenomen mundial es fa evident amb l’arribada al poder de mandataris com Donald Trump, Jair Bolsonaro, Viktor Orban, Boris Johnson o Matteo Salvini que faciliten la circulació d’aquestes idees a escala global i local i accentuen el focus intolerant cap a persones migrades i refugiades, cap al col·lectiu LGTB i el moviment feminista, cap als defensors i les defensores de drets humans, sumant-hi la negació sense contemplacions de l’emergència climàtica.

Aquesta tendència global també afecta a Catalunya i a Barcelona, ho podem veure en qüestions com l’acollida de persones refugiades, la situació política de Catalunya, el terrorisme, els límits de la llibertat d’expressió, la convivència social i la religió. Tal com indica Escola de Cultura de pau a la guia Discrepància benvinguda, “l’augment de la diversitat, l’increment de la sensibilitat envers temes identitaris, la facilitat d’accés a xarxes socials o la multiplicació de fonts d’informació poc rigoroses, fa que els i les joves estiguin més exposats a les controvèrsies.” (Barbeito i Caireta, 2018)

Aquesta realitat també està present al món educatiu i a les escoles, l’alumnat té inquietuds i preguntes relacionades amb l’actualitat política i social i l’escola és un espai idoni per compartir-ho, ja que d’aquesta manera es fomenta el pensament crític, l’empatia, el debat i l’argumentació, el respecte i la comprensió de l’Altre. Moltes vegades, però, el professorat no se sent capacitats ni creu tenir les eines per a poder-ho fer de la millor manera possible.

L’educació per a la justícia global s’entén com un procés de coneixement i d’anàlisi crítica de la realitat que vincula l’acció local i la seva dimensió global. La seva finalitat és promoure una consciència crítica envers les causes que generen desigualtats i conflictes. També contribueix al canvi d’actituds i pràctiques que han de fer possible una ciutadania responsable, respectuosa i compromesa amb la transformació social (Rubio i Lucchetti, 2016). Dotar d’eines al professorat per a treballar temes controvertits a l’aula és un element indispensable per fomentar el pensament crític.

Maria Monzó

Tècnica de projectes de la Direcció de Justícia Global i Cooperació Internacional de l’Ajuntament de Barcelona

1. Introducció

1.1. Justificació

En els últims anys diversos esdeveniments socials i polítics han fet entrar a les escoles acusacions d'adoctrinament, des de diversos sectors i per motius diferents – en relació al Procés independentista de Catalunya, en relació a l'educació sexual i afectiva, en relació a professorat que transmet els seus valors religiosos en àrees que no són de religió... es tracta de temàtiques polaritzadores a la societat, i que es reproduïxen als centres escolars. Com afecta la polarització als centres escolars? Com poden fer els centres per a fer front a aquesta problemàtica?

En general, la societat no sol identificar els centres escolars com a espais de greu polarització. Els actors que es perceben com a majors polaritzadors són, segons enquestes, els partits polítics, en primer lloc, seguits pels mitjans de comunicació. (Barbet, 2020, p. 13) En canvi, l'especialista en despolarització Bart Brandsma sosté que el professorat, en tant que actor que incideix a nivell comunitari, que pel tipus de professió que té (“professional neutral”) ha de mantenir una posició no posicionada, és un dels actors millor posicionats per a prevenir la polarització excessiva. (Brandsma, 2017, p.33)

1.2. Objectius i procediment de la recerca

Amb la intenció final de contrarestar l'impacte que té la polarització social en les relacions i la docència als centres escolars, el present informe pretén diagnosticar fins a quin punt i de quines formes la docència es veu afectada per la polarització.

Per a fer-ho, la metodologia de recerca s'ha definit tal i com es descriu a la Taula 1.

Per a respondre a aquestes preguntes, el present informe dibuixa, en primer lloc, un breu panorama de la situació de la polarització a la nostra societat, com a contextualització prèvia per valorar fins a quin punt és un fenomen preocupant, i, en un segon apartat, que es centra més específicament en com aquesta polarització afecta a les escoles. Per últim, en un tercer apartat, l'informe valora quines mesures es podrien prendre, des del sector educatiu, per a abordar la polarització a les aules.

El nou currículum que desplega la LOMLOE convida a abordar els temes a través de l'aprenentatge basat en

situacions (temes controvertits, polèmiques, dilemes, etc.), i promou moltes competències útils i necessàries per a prevenir la polarització.

1.3. Conceptes-clau

Alguns dels conceptes que es faran servir al llarg de l'informe són, evidentment, la polarització, un fenomen en el que gran part de la societat s'agrupa en dos pols clarament distingits a nivell identitari i ideològic (es defineix més extensament a l'apartat 2.). D'altres són el pensament crític, els temes controvertits i l'educació per a la justícia global, definits breument a continuació:

El **pensament crític**, s'ha definit com “un exercici crític de discerniment (...) [que] pensa ordenadament, i tan a fons com sigui possible, sobre allò donat a fi de proposar un nou ordre de coses que sigui considerat més just i més fèrtil” (Rosàs i Torralba, 2019, p. 17). Tal com subratllen l'autor i l'autora, el pensament crític no busca la crítica per la crítica, sinó que la crítica es fa amb un objectiu de millora, d'assolir més graus de justícia. Educar en el pensament crític implica doncs aprendre competències com l'anàlisi de la realitat, distingir arguments vàlids i menys vàlids, desenvolupar una opinió personal, pensar i valorar opcions alternatives...

Una de les metodologies per a promoure les competències de pensament crític és mitjançant l'abordatge de temes controvertits. Els **temes controvertits** s'han definit com aquells temes “que tenen un impacte polític, social o personal i que desperten sentiments i/o tracten qüestions de valor o de creences” (citada a Oxfam, 2006: 2). Les qüestions més controvertides i sostingudes en el temps poden generar polarització en les societats, però no totes tenen un impacte tan fort sobre la població.

L'**Educació per a la justícia global** (EpJG), finalment, s'ha definit com un “paradigma que proporciona eines per qüestionar i transformar de manera crítica el model social, polític i econòmic existent, un model que genera violències estructurals que deriven en greus injustícies socials.” (LaFede, 2020, p. 14). Molts dels temes abordats i de les metodologies emprades per l'Educació per a la Justícia Global són útils per a despolarització, com s'explicarà en detall a l'apartat 4.3.

Taula 1. Metodologia de recerca

Per a què	<p>L'informe persegueix els següents objectius:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Diagnosticar la situació de polarització en els centres educatius (àmbit d'educació formal, primària, secundària i cicles formatius d'escola pública i concertada); · Identificar vies d'acció per a reduir l'impacte de la polarització a les escoles (continguts educatius per a despolaritzar i recomanacions).
Què	<p>Categories d'estudi:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Identificació dels temes controvertits que més poden polaritzar les aules, segons el professorat, l'estudiantat, les famílies i altres entitats socials. · Disposició dels diferents actors a l'hora d'abordar temes polaritzadors;
Qui	Actors educadors de l'educació formal de primària, secundària, cicles formatius i universitats.
On	<ul style="list-style-type: none"> · Es centra en l'àmbit de la ciutat de Barcelona. · Visió comparada amb Catalunya, Espanya i Europa, en la mesura en que s'han trobat dades disponibles, per una major perspectiva comparada.
Quan	· S'analitza el període des del 2015 per analitzar les tendències socials recent de polarització social a Catalunya.
Com	<ul style="list-style-type: none"> · Literatura sobre polarització, imatge de l'enemic, pensament crític. · Anàlisi d'enquestes d'opinió. · Entrevistes a professorat, alumnat, equips docents i famílies (professorat 13 (n=7), famílies (n=3)). · Sistematització de tallers de formació amb professorat (n=252), famílies (n=32) i alumnat (n=190) en els últims 4 anys (2018-2022). · Grups de discussió sobre polarització.

Font: ECP

2. Fins a quin punt estem polaritzats?¹

La polarització s'ha definit de forma ben diferent segons la disciplina, posant l'èmfasi en la distància ideològica entre partits polítics (polarització política), la distància creixent entre idees i creences de diferents grups d'una societat (polarització ideològica o polarització de grup), l'augment de sentiments negatius respecte de grups considerats com a oposats (polarització afectiva)...

Un cert grau de polarització, tant ideològica com afectiva, és natural – i fins i tot positiva – en societats democràtiques. Però una polarització excessiva pot tenir conseqüències nefastes per a la relació entre grups i per la qualitat democràtica. En aquest sentit, alguns autors i autores consideren que la polarització implica percebre identitats excloents, i inclouen en la definició una dimensió de recel o de rebuig de l'Altre, sigui definit sintèticament com “pensament Nosaltres vs. Ells” (Brandsma, 2017), o com aquelles “situacions en les que les identitats i els interessos de les persones s'alineen en una sola divisió, una en què les persones formen grups polítics que es consideren en una relació competitiva, de “l'un o l'altre”, eclipsant les identitats, habitualment transversals, dels altres” (McCoy i Somer, 2018: 2). En efecte, en la polarització pren un paper molt important el sentiment de grup.¹ Fins a quin punt està polaritzada la nostra societat? Té nivells comparables

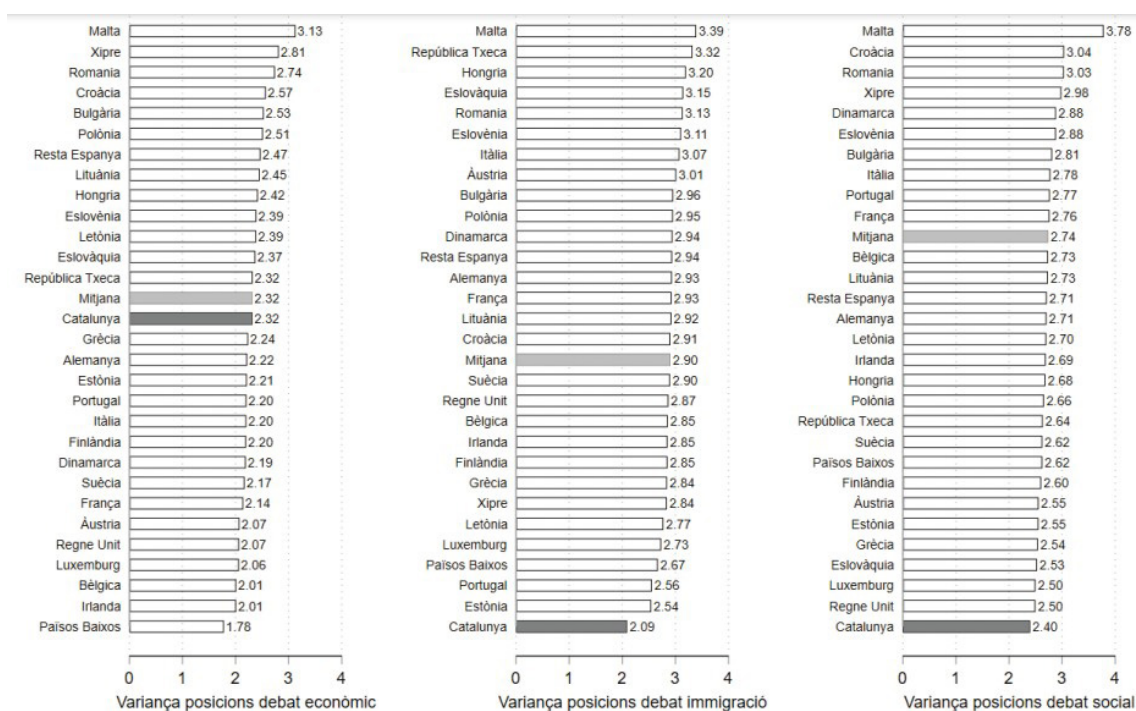
al d'altres països veïns? Quins són els temes que més polaritzen la societat? En quin grau ho fan?

2.1. Fins a quin punt ens polaritzen les idees? (polarització ideològica)

D'acord amb els temes apuntats recentment, la disparitat ideològica es mou dins d'estàndards comparables – o fins i tot inferiors, segons la qüestió analitzada - a d'altres països europeus. Tal i com mostra el gràfic 1, la dispersió a Catalunya entorn del debat sobre el model econòmic preferit és molt similar a la mitjana europea, mentre que els debats sobre els models d'integració de la immigració (multiculturalitat/assimilació) o de socials (drets per tothom/ordre i seguretat), el grau de dispersió d'opinions és molt inferior a Catalunya en comparació a altres països.

Un altre fet destacable de la polarització en el nostre context és que els diferents temes de polarització no es superposen amb altres polaritzacions, pel que no es pot dir que la societat estigui segregada per una gran esquerra única (Barbet, 2020). Sens dubte, això és un factor que afavoreix una millor convivència.

Gràfic 1. Comparativa de la dispersió entorn dels debats econòmic, de la immigració i social, a diferents països europeus (2019-2020)

Font: (Barbet, 2020, p. 16). Les dades de Catalunya són recollides al 2020, les europees van ser recollides al 2019.

1. Alguns fragments d'aquest document estan extrets o inspirats de documents previs, com “Polarització i conflicte als centres educatius catalans”, de la mateixa autora.

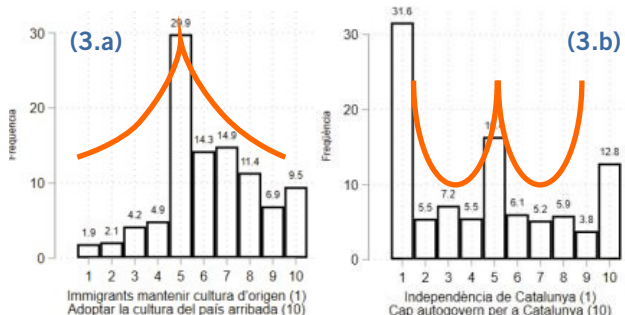
2.2. Quins temes polaritzen més o menys la societat?

Sovint, les societats estan polaritzades per diferents temes alhora. Aquests temes poden mostrar una divisió de la societat en base a una gran esquerra (*cleavage*), o bé dibuixar distribucions diferents de la societat en funció del tema del qual s'estigui parlant. A Catalunya, alguns dels temes que la societat percep com a més polaritzadors, actualment, són els relatius al model polític-territorial de Catalunya, força per davant d'altres temes com la gestió de la covid, o les polítiques davant de la immigració. (Gràfic 2)

Es pot dir, però, que aquesta percepció sobre la polarització es correspon amb la polarització real? La percepció dels temes que més polaritzen es confirma parcialment amb la realitat, com mostren els gràfics 3.a i 3.b: Mentre que el procés d'independència mostra una gran polarització (gràfic de barres en forma de "U"), les opinions sobre els models d'integració de la immigració no estan tan polaritzades (gràfic de barres en forma de tenda de campana) i mostren molt més acord social. Tot i que la qüestió dels models d'integració de les persones immigrades puguin tenir una forta presència en els mitjans, sostingudes per discursos polèmics amplificats per mitjans i xarxes socials, no sembla, en la realitat, que hi hagi discrepàncies fortes respecte dels models preferits per la societat (gràfic 3.b). Altres estudis mostren que existeix un alt consens sobre tenir uns bons serveis públics (Garmendia i León, 2022), fins i tot al preu de pagar més impostos, però que el consens sobre pagar impostos creix des de l'aparició de nous partits (Miller i Torcal, 2020; Miller, 2020).

Així doncs, s'ha de distingir la percepció de polarització de la polarització real. A Catalunya, el grau de polarització ideològica i afectiva és semblant al de l'Estat Espanyol i al d'Europa.

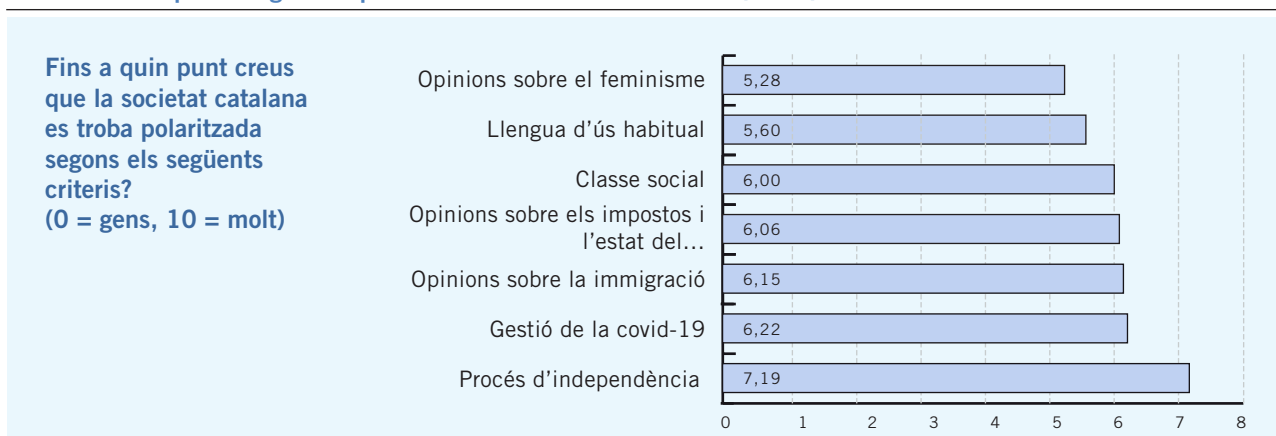
Gràfic 3. Polarització real entorn de temes com la immigració (3.a) i la independència de Catalunya (3.b) (2020)

Font: Barbet, 2020, p. 14. (n= 2010)

Cal tenir en compte, també, que la polarització pot ser molt variable en el temps. Davant de la pregunta "Quins creu que són els principals problemes que té actualment Catalunya?", es pot observar que les problemàtiques socials que amoïnen a la societat són variables en el temps: tal com mostra el gràfic 4, des de l'any 2015 es poden identificar tres grans fases: del 2015 al 2017, on el principal motiu de preocupació està relacionat amb l'atur i la precarietat laboral (amb discussions sobre la idoneïtat de mesures més lliberals o més socials), de juny del 2017 al juliol del 2020, associat a les relacions Catalunya-Espanya (amb polarització respecte del model territorial i polític de Catalunya, independent o autònom de l'Estat espanyol), i del juliol del 2020 associat al servei públic de salut (amb fortes discrepàncies sobre les mesures preses per pal·liar la crisi sanitària) (CEO, 2020b, p.102). Des del març del 2022, també, s'aprecia que el funcionament de l'economia esdevé el principal motiu de preocupació. Així, en un període relativament curt de temps, es poden identificar diferents problemàtiques susceptibles de polaritzar.²

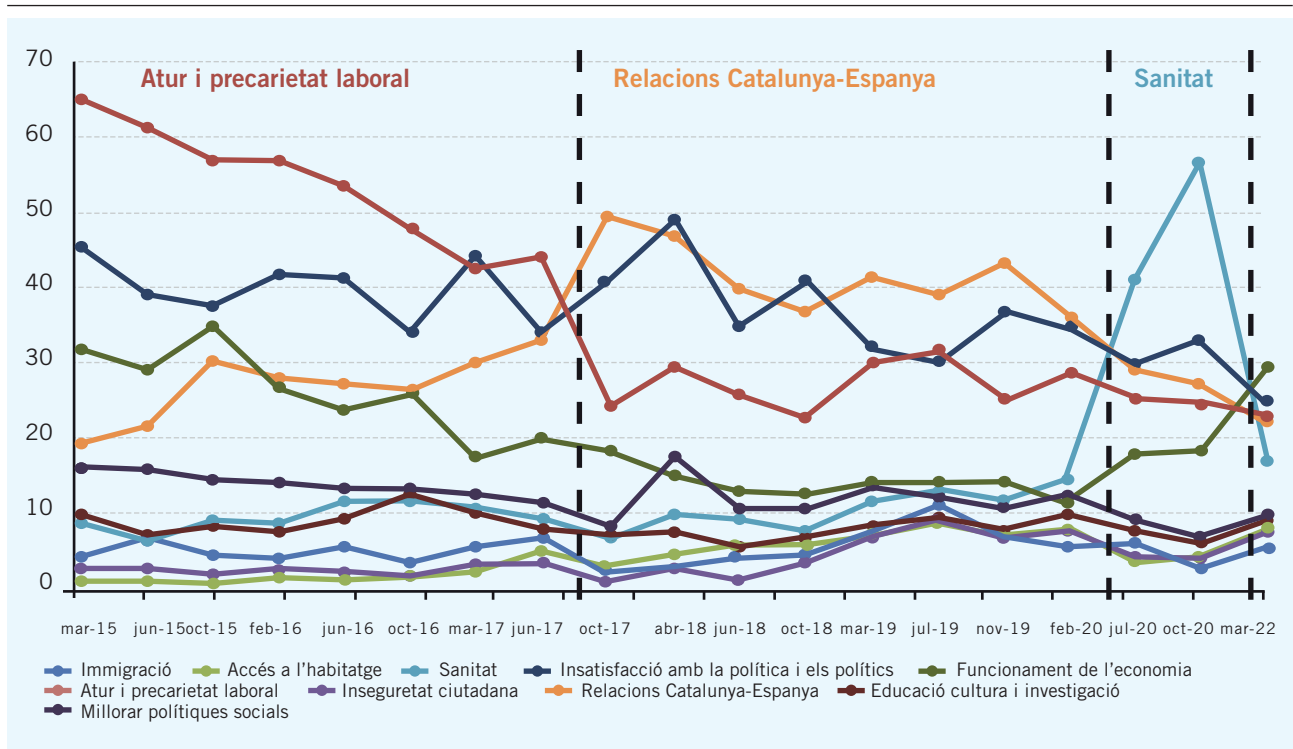
Gràfic 2. Percepció del grau de polarització sobre diferents temes (2020)

Font: Barbet, 2020, p. 20. (n= 2010)

2. El fet que una qüestió sigui percebuda com un problema social preocupant no implica, per se, que sigui polaritzador, com s'ha vist al gràfic 3.a. En el cas de la gestió sanitària, però, s'han identificat diferents motius de discrepància susceptibles de polaritzar (vacunes o no, mascaretes o no, gestió des de Catalunya, des d'altres CCAA com Madrid, gestió des del govern estatal...).

Gràfic 4. Percepció dels problemes a Catalunya (2015-2022)

Font: Centre d'Estudis d'Opinió. Baròmetre d'Opinió Política del 2015 al 2022. EvoluCEO, consulta el juny de 2022: Percepció dels "Principals problemes que té actualment Catalunya". Cal tenir en compte que les enquestes no són regulars i que hi ha un buit d'informació al llarg del 2021.

A l'hora d'identificar els temes que més polaritzen al llarg del temps, diferents investigadors tendeixen a identificar-ne principalment dos: la polarització esquerra-dreta (Balcells, 2021), i la polarització nacionalista/sobre el model territorial. A l'Estat espanyol, segons Miller basant-se en dades del CIS del 2017, "la polarització ideològica i territorial era entre dues i tres vegades més gran que la polarització entorn als impostos i la immigració, unes sis vegades superior que la polarització entorn a la sanitat pública i unes quinze vegades superior que la inexistente polarització entorn als serveis públics" (Miller, 2020, p. 10).

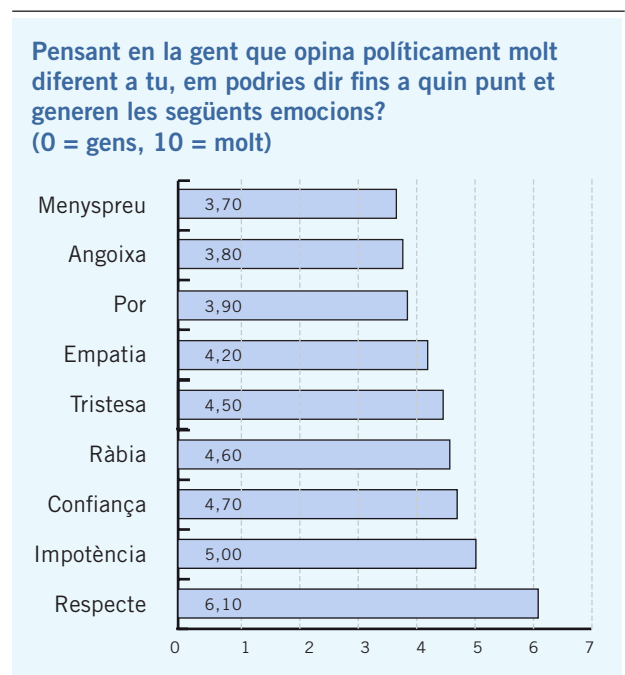
2.3. Fins a quin punt la polarització afecta les nostres emocions? (polarització afectiva)

Més enllà dels temes, que, vistos des d'un prisma ideològic o des d'un altre, ens separen (polarització ideològica), la polarització té una dimensió emocional (polarització afectiva) que condiona fortament la dinàmica de la polarització. Quins són els sentiments envers les persones que ideològicament estan posicionades en l'altre extrem?

Segons mostra el Gràfic 5, les emocions, percepcions i actituds més freqüents envers les persones que opinen diferent són el respecte, amb una mitjana del 6,1 en una escala de l'1 al 10. Un informe del CIS, també,

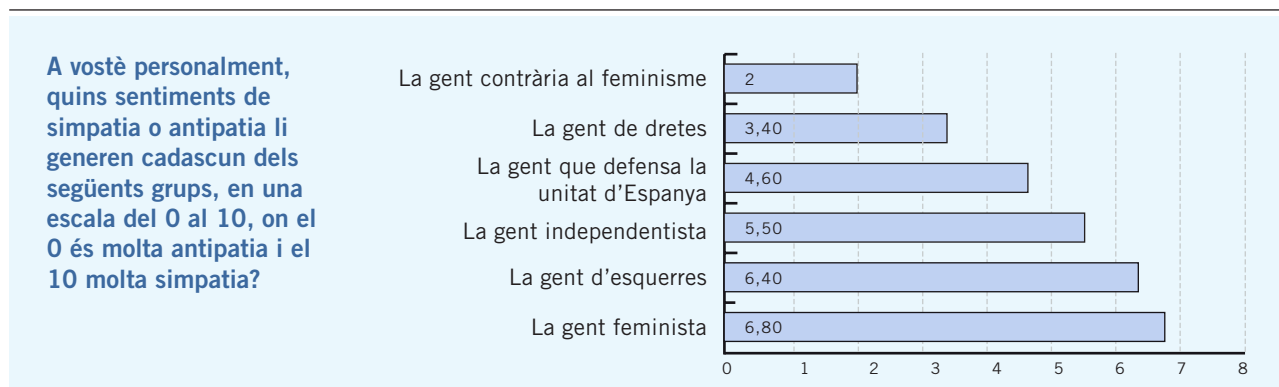
confirma que la població espanyola concedeix una importància del 8,94 (en una escala de l'1 al 10) al valor de "respectar les opinions dels/es demés encara que siguin diferents de les pròpies" (CIS, 2020, p. 2).

Gràfic 5. Principals emocions envers les persones amb opinions molt diferents a Catalunya (2020)

Font: ICIP, 2020, p. 23

Gràfic 6. Grau de simpatia per diferents col·lectius a Catalunya (2022)

Font: CEO 2022, p. 42.

En les emocions negatives prevalen la impotència (amb una mitjana de 5/10), la ràbia (4,6/10) i la tristesa (4,5/10). En les emocions positives prevalen la confiança³ (amb una mitjana del 4,7), i, en menor mesura, l'empatia (4,2). És destacable que sentiments com l'angoixa, la por o el menyspreu no semblen ser molt habituals, segons les respostes de les persones entrevistades (Gràfic 5).

Tot i que d'entrada els resultats semblen consistents perquè les enquestes puntuen alt en respecte i força baix en menyspreu, cal tenir en compte que un terç de les persones que consideren que tenen un "respecte" alt, també afirmen tenir un "menyspreu" alt. Aquesta aparent contradicció pot ser deguda a la complexitat emocional de les persones, que puguin tenir sentiments contraposats alhora, al fet que l'enquesta pugui infra-representar sentiments que no estan ben vistos i sobre-representar les respostes "políticament correctes" (Aguar, 2020).

Així, la valoració que fa la població de la convivència és acceptable: amb una valoració mitjana de la convivència a Catalunya del 7,1/10 al 2019 (Barbet, 2020) i del 6,2/10 al 2021, per sota de la mitjana de l'apreciació de la convivència a les CCAA, del 7,02/10 (Garmendia i León, 2022, p.13).

Semblantment, el grau de confiança envers la resta de la ciutadania és suficientment alt (la població catalana valora la seva pròpia confiança envers la resta de la ciutadania amb un 5,9/10 a Catalunya) i semblant al d'altres contextos (valoració del 5,4/10 a Espanya, i de prop del 5,5 a Europa) (Barbet, 2020).

Les dades apunten a que la polarització afectiva respecte dels partits és sempre més alta que la polarització afectiva respecte de la població: Segons Garmendia i León (2022, p.8), al conjunt de l'Estat espanyol "les actituds envers els partits polítics aliens són extraordinàriament negatives i pràcticament no hi

ha excepcions: en la majoria dels casos es valora els votants de partits aliens per sota de 20 punts sobre 100." En canvi, les valoracions entre ciutadans de les CCAA "no són particularment extremes ni desfavorables, ja que la majoria oscil·len, de mitjana, entre posicions moderades (40 i 60 punts)". La simpatia que desperten els partits polítics és significativament inferior a la dels seus votants (CEO, 2022, p.45). Així, pel que fa a la polarització afectiva, és pertinent distingir entre la dimensió partidista i la de la població.

Dins de la població, també, les simpaties estan distribuïdes de forma desigual: A Catalunya, tal com mostra el gràfic 6, el fet que la població sigui independentista o no, genera menys animadversió que el fet de ser de dretes (simpatia del 3,4/10) o de ser contrària al feminisme (simpatia del 2/10). (CEO, 2022)

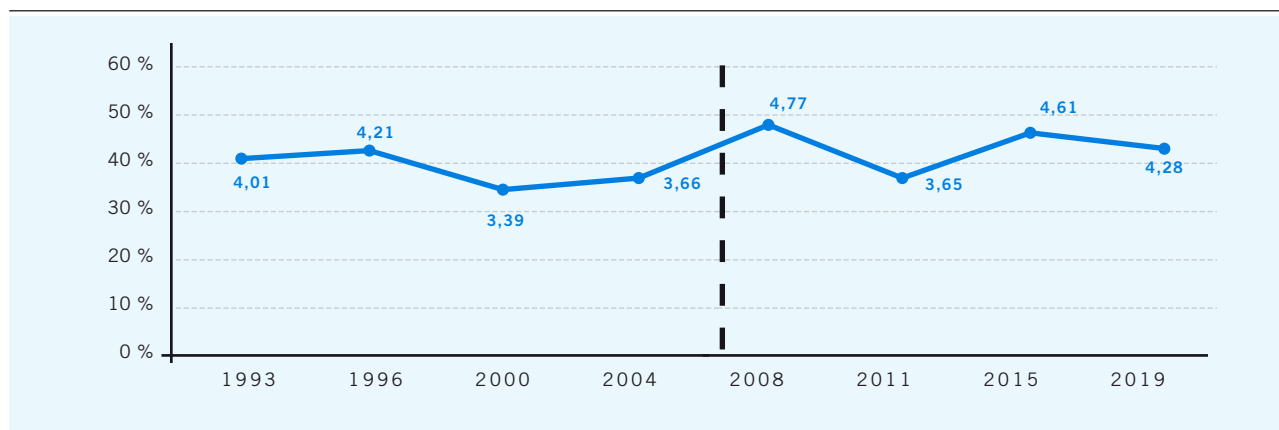
En resum, es pot valorar que la polarització a Catalunya és un fenomen creixent, però que sembla no afectar excessivament, encara, la relació amb les altres persones.

2.4. Evolució recent de la polarització

L'estudi de la polarització és molt recent a l'Estat espanyol, pel que no són moltes les dades per valorar l'evolució al llarg del temps d'aquest fenomen. Una de les poques anàlisis (Miller y Torcal, 2020) sobre polarització amb mirada longitudinal, centrada en la polarització afectiva, conclou (veure el Gràfic 7) que la polarització va entrar amb força a l'Estat espanyol al 2008, que és molt dependent del context (augmenta quan hi ha eleccions, i va ser més baixa quan el Partit Popular va governar en majoria absoluta i el Partit Socialista estava a la oposició), però malgrat aquestes oscil·lacions segueix una tendència creixent, i molt especialment per segons quins temes (qüestions que

3. Quan, en el paràgraf anterior es parla d'una confiança mitja del 5,7, s'està referint a la confiança envers la societat en general. Aquest apartat, en que la confiança mitjana és del 4,7, fa referència a la confiança envers les persones que tenen una opinió molt diferent a la meua.

Gràfic 7. Evolució de la polarització afectiva a l'Estat espanyol (1993-2019)

Font: Miller i Torcal (2020), basat en CNEP (1993, 2004, 2011, 2015); CSES (1996, 2000, 2008); y E-DEM (2019). En aquest cas, la polarització (afectiva) s'ha mesurat en base a la pregunta: "Quins són els teus sentiments respecte als següents líders...", i s'ha ponderat la nota de l'1 al 10 amb el pes que representa cada líder en el sistema de partits.

polaritzen més les emocions són les polaritzacions esquerra-dreta, territori, etc.).

Creuant aquestes dades amb d'altres indicadors polítics i econòmics, els autors atribueixen l'augment de la polarització a factors com el progressiu augment de la desigualtat i una major fragmentació del sistema de partits.

A tall de conclusió, de l'estat de la qüestió sobre la polarització es pot destacar que:

- La polarització a Catalunya segueix uns estàndards similars als europeus en quant al grau de polarització.
- La polarització segueix una pauta moderada i

oscil·lant, però amb tendència creixent.

- Els temes que generen polarització són variables en el temps. Alguns autors remarquen la polarització esquerra-dreta com un factor determinant, altres la polarització catalanista-centralista, molt per sobre d'altres qüestions controvertides com els impostos o la immigració.
- Les diferents polaritzacions no es superposen, pel que no es pot parlar de fractura social entorn d'una sola gran divisió.
- Malgrat que hi ha variacions en el temps, existeixen temes polaritzadors recurrents, que poden justificar estratègies educatives adreçades a prevenir una major polarització.

3. Impacte de qüestions polítiques polaritzadores a les escoles

Encara que la polarització a la nostra societat es mantingui en uns estàndards que encara no suposen perill per la convivència o el sistema democràtic, sovint entren problemes socialment rellevants a les aules. Degut a que molts temes polaritzadors són qüestions subjectes a l'actualitat local i mundial, difícilment poden estar especificats en el currículum, ni planificats amb antelació pel professorat. Aquesta característica dels temes susceptibles de polaritzar l'aula demana una adaptabilitat extra al professorat per a poder atorgar espai a aquests temes a l'aula, i molt professorat sent que ha d'escollir entre aparcar temporalment el currículum per a abordar aquestes qüestions socials significatives per a l'alumnat, o bé seguir aplicant el currículum sense que qüestions socials i polítiques controvertides "interfereixin" en les planificacions inicials.

Quins són els temes que més polaritzen a la comunitat educativa? Quina és la disposició del professorat per a abordar o no aquests temes dins de les seves assignatures o àrees? Què n'opinen les famílies d'abordar temes controvertits i potencialment polaritzadors a l'aula dels seus fills i filles?

3.1. Temes que polaritzen en l'educació reglada

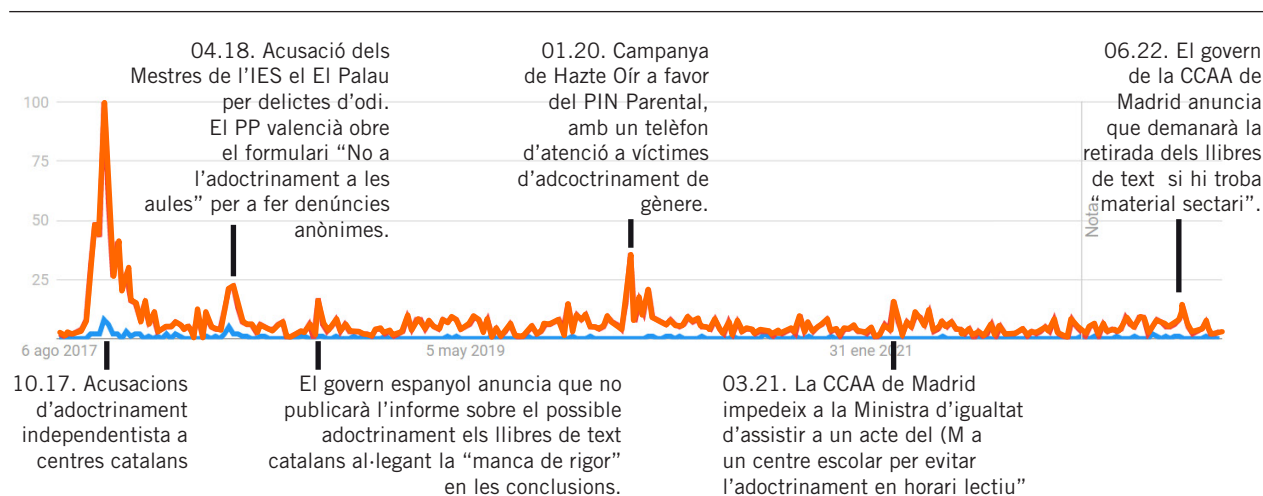
De les qüestions controvertides que polaritzen a la societat, moltes acaben reflectides en els centres

escolars, sigui perquè algun docent els aborda com a saber educatiu (estigui inclòs en el currículum o no), sigui perquè els planteja l'alumnat. Les famílies i altres actors socials, també, contribueixen a que determinats qüestions que polaritzen a la societat acabin permeant els centres escolars.

Donat que l'abordatge als centres escolars de temes que polaritzen solen suscitar acusacions d'adoctrinament, una forma d'identificar els temes que més polaritzen l'entorn educatiu és a través de les acusacions per adoctrinament. En els últims 5 anys, com mostra el gràfic 8, les principals acusacions per adoctrinament han anat vinculades al procés d'independència de Catalunya (octubre de 2017 = índex 100), però més recentment han pres el relleu les polèmiques vinculades a l'educació afectivo-sexual. També és significatiu que, dins de l'estat espanyol, les principals consultes sobre adoctrinament s'havien fet a Catalunya, en els últims anys altres territoris com Murcia, València o Madrid han rebut força consultes sobre aquest tema.

Si bé la qüestió político-territorial catalana si que és específica d'aquest context, l'educació afectivo-sexual genera polèmiques a molts països, i no és específica de Catalunya o de l'Estat espanyol. Els docents catalans consultats per aquesta recerca confirmen que és el tema que sol ser més controvertit, i que es troben en una situació en que l'alumnat els planteja molta demanda, té una presència moderada al currículum, i alhora és un tema que moltes famílies són reticents de tractar.

Gràfic 8. Evolució de les acusacions per adoctrinament en el discurs públic a Catalunya i Espanya (2017-2022)

Font: Elaboració pròpia a partir de Google Trends (consulta el 5 de juliol de 2022). Les dades recullen quantes vegades les persones de l'Estat espanyol han cercat els termes "adoctrinamiento" (en taronja) i "adoctrinament" (en blau). No es tracta de xifres absolutes, sinó d'un índex 100, basat en el màxim de cerques (patró 100, la setmana del 15 al 21 d'octubre de 2017).

Quins temes controvertits plantegen, doncs, el currículum, l'alumnat i les famílies a l'aula?

3.1.1. Temes curriculars susceptibles de polaritzar

Els temes susceptibles de polaritzar més les aules, anomenats temes controvertits, qüestions socialment vives o te-

mes socialment rellevants segons les ciències socials, controvèrsies científiques en l'àmbit STEM, entre altres conceptes, prenen més protagonisme amb el nou currículum que desplega la LOMLOE, aprovada al desembre de 2020, i d'aplicació als centres educatius a partir del curs 2022-2023. Els nous plantejaments educatius es segueixen estructurant per àrees de coneixement i matèries (lingüístic, matemàtic, medi, artístic, d'educació física, valors...), i alhora conviden a treballar en projectes globalitzats.

Taula 2. Competències de primària útils per l'abordatge de temes controvertits o polaritzadors

Àrees de coneixement	Què estableix el currículum
Llengua i literatura (aranesa, castellana, catalana, estrangeres)	S'esmenten habilitats com participar en interaccions orals tot respectant les normes i integrant en el propi discurs les opinions i punts de vista dels i les altres participants, (p.50) i valorar informacions procedents de mitjans de comunicació, distingir la informació de l'opinió (p.50), esmentant específicament un ús crític i segur de les fonts digitals (p.55, 75), saber distingir fets d'opinions (p.55, 64); i detectar la manipulació informativa en informacions de l'entorn social i dels mitjans de comunicació (p.66, p.85, p.88, p.95). Aquestes habilitats queden especialment recollides a la Competència específica 6 que busca que s'apregui a "Cercar, seleccionar i contrastar informació procedent de diverses fonts, de forma planificada i de manera progressivament autònoma, avaluant la seva fiabilitat, reconeixent alguns riscos de manipulació i desinformació i adoptant un punt de vista personal i respectuós amb la propietat intel·lectual, per transformar aquesta informació en coneixement i comunicar-la de manera creativa." (p.54)
Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural	En aquesta àrea de coneixement s'espera que l'alumnat sàpiga "analitzar la intervenció humana en el món i aportar opinions fonamentades per fer front a problemes ecosocials i involucrar-se en la seva resolució", "participar en la construcció de models de convivència sostenibles en el temps basats en la cooperació, la cura i protecció de l'entorn i el respecte a les persones i al planeta", a través de l'aprenentatge de sabers com la valoració de la diversitat d'identitats, etnicocultural i la defensa de les minories; la identificació dels principis i valors dels drets humans i de l'infant i l'ordenament jurídic establert, els drets i deures de la ciutadania, i l'aplicació de la cultura de pau i no-violència i ús del pensament crític com a eina per a l'anàlisi dels conflictes d'interessos. (p.124) Aquestes queden recollides especialment a les competències específiques 4 i 6 sobre "Desenvolupar l'autoestima i l'estima de l'entorn, a partir de la identificació, expressió i gestió de les emocions i sentiments propis i reconeixent i valorant els dels altres, amb la finalitat d'assolir una actitud empàtica i respectuosa envers un mateix, els altres i la natura." (Comp 4, p.103) i per "Analitzar críticament les causes i conseqüències de la intervenció humana en l'entorn integrant els vessants social, econòmic, cultural, tecnològic i ambiental definits en els objectius de desenvolupament sostenible, per tal de promoure la capacitat d'afrontar els problemes, aportar solucions i actuar de manera individual i col·laborativa en la seva resolució, posant en pràctica hàbits de vida i de consum responsable i sostenible". (Comp. 6, p.110)
Educació Artística	Desenvolupar el sentit crític, o valorar obres artístiques críticament.
Educació en Valors Cívics i Ètics	Es defineixen quatre camps competencials, força relacionats amb competències que faciliten la despolarització: el d'autoconeixement i autonomia moral; el de comprensió del marc social de convivència i el compromís amb els principis, valors i normes que el regeixen; el de sostenibilitat ambiental "identifiqui els grans problemes ecosocials que marquen l'agenda mundial i debati al voltant de la manera d'afrontar-los", i el d'educació emocional, que "posa el focus a desenvolupar la sensibilitat i l'actitud afectiva adequada respecte als valors i problemes ètics, cívics i ecosocials que ens planteja el nostre temps". (p.142). També s'espera que l'alumnat pugui tenir una actitud respectuosa de les xarxes socials, prevenint situacions de ciberassetjament entre iguals i en el context educatiu (p.144, p.148) i practicar el diàleg col·laboratiu i respectuós amb els altres (p.145), manifestar una actitud empàtica i respectuosa envers un mateix, els altres i la natura (p.147) La Competència específica 2, molt especialment, està relacionada amb competències útils per a la despolarització, per "Actuar i interactuar atenent a normes i valors cívics i ètics, reflexionant sobre la seva importància per a la vida individual i col·lectiva, per aplicar-los de manera efectiva i argumentada en diferents contextos i amb la finalitat de promoure una convivència pacífica, respectuosa, democràtica i justa." Alguns dels indicadors que concreten aquestes competències tenen a veure amb interactuar amb els altres amb empatia; Manifestar actituds alineades amb valors com la justícia, la pau i el rebuig a la violència, la solidaritat i el respecte per les minories i les diferents identitats; Analitzar el paper de les institucions públiques, dels organismes internacionals i les organitzacions no governamentals en la promoció de la pau, la solidaritat i la cooperació entre nacions a través del diàleg argumentatiu; i reflexionar sobre la defensa d'una efectiva igualtat de gènere. (p.145).

Àrees de coneixement	Què estableix el currículum
Educació Física	Destaca sabers com la contribució a la creació d'un clima afectiu de grup que afavoreixi la integració de tothom; l'aplicació d'habilitats socials d'acollida, inclusió, ajuda, cooperació i estratègies de resolució de conflictes; la comprensió de les conductes, les emocions i els sentiments propis i de les alienes (p.160); la resolució de conflictes i el rebuig d'actuacions discriminatòries o violentes en la pràctica d'activitats físiques (p.161, 172); l'ús del diàleg acceptant les opinions i els sentiments de les altres persones i expressant les pròpies de manera assertiva (p.165, 169 i 172). La Competència específica 5 sobre “Mostrar comportaments i actituds empàtiques i inclusives en la pràctica d'activitats físiques emprant habilitats socials i processos d'autoregulació per fomentar la convivència” (p.160) també concreta de forma significativa aquests sabers.
Matemàtiques	Destaca habilitats com la resolució de problemes, treball en equip aplicades a l'àmbit matemàtic.

Font: Departament d'Educació (2022). DECRET 175/2022, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica.

Taula 3. Competències de l'E.S.O útils per l'abordatge de temes controvertits o polaritzadors

Matèries	Què estableix el currículum
Matèries obligatòries	
Llengües i literatura (aranesa, castellana, catalana, estrangeres)	Se'n destaquen habilitats com distingir fets i opinions, analitzar procediments retòrics, detectar fal·làcies argumentatives o valorar la fiabilitat, la forma i el contingut del text (p.198), identificar usos manipulatius de la llengua i utilitzar estratègies per a la resolució dialogada dels conflictes i la cerca de consensos (p.206). Aquestes es desenvolupen especialment a les Competències 6 i 10: “Cercar, seleccionar i contrastar informació procedent de diferents fonts de manera progressivament autònoma, avaluant-ne la fiabilitat i pertinència en funció dels objectius de lectura i evitant els riscos de manipulació i desinformació, i integrar-la i transformar-la en coneixement, per comunicar-la, adoptant un punt de vista crític, personal i respectuós amb la propietat intel·lectual”. (Comp 6 p.202, p.221, p.236) i “Posar al servei de la convivència democràtica, la resolució dialogada dels conflictes i la igualtat de drets de totes les persones, les pròpies practiques comunicatives, utilitzant un llenguatge no discriminatori i desterrant els abusos de poder a través de la paraula, per afavorir un ús eficaç, ètic i democràtic del llenguatge.” (Comp 10 p.206, p.225, p.239)
Ciències socials: Geografia i Història	Se'n destaquen habilitats com analitzar la veracitat i la fiabilitat de les fonts; diferenciar fets d'opinions, identificant la desinformació (p.268); posicionar-se amb criteris propis i esdevenir ciutadans crítics amb consciència global (p.269); mostrar actituds pacífiques i tolerants tant pel que fa a les identitats culturals (p.274) com per les identitats de gènere (p.275-276); comprometre's en l'exercici d'accions col·lectives orientades a la cohesió social (p.274); debatre sobre els dilemes del món actual, per desenvolupar el pensament crític i els judicis propis. (p.278) Es concreten especialment a les competències 2, 5, i 7, que conviden a “Indagar i argumentar a partir de problemes socials rellevants, locals i globals, per desenvolupar un pensament crític i respectuós amb les diferències, que contribueixi a la construcció de la identitat individual i col·lectiva i a la consecució d'un present i un futur més just i inclusiu” (Comp 2, p.269), “Analitzar de forma crítica els mecanismes que han regulat la vida de les societats al llarg de la història fins a l'actualitat i la construcció dels sistemes democràtics per participar de manera respectuosa i compromesa en activitats comunitàries que promoguin la convivència, la cohesió social i l'equitat (Comp 5, p.272). “Identificar els fonaments que sostenen les identitats personals i col·lectives” (Comp 7, p.274)
Educació en Valors Cívics i Ètics	Les habilitats relatives a la despolarització tenen a veure amb la consciència de la pròpia identitat, i com es construeix, i la promoció de la convivència: millorar l'autoconeixement; Construir un autoconcepte ajustat; resoldre dilemes morals i altres situacions relatives al projecte vital. (p.312) Manifestar actituds que promouen una convivència pacífica, respectuosa, democràtica i compromesa amb el bé comú; Aplicar principis ètics en la presa de decisions col·lectives, (p.313) Manifestar actituds que promouen una convivència pacífica, respectuosa, democràtica i compromesa amb el bé comú; Aplicar principis ètics en la presa de decisions col·lectives, (p.313); Expressar les pròpies emocions, mostrar empatia envers les emocions alienes i manifestar una autoestima ajustada (p.315) Aquestes habilitats queden recollides a la Competència específica 1 que convida a “Indagar i analitzar aspectes vinculats a la construcció de la pròpia identitat i a les qüestions ètiques relatives al projecte vital, en un context social, analitzant de forma reflexiva i crítica la informació obtinguda, per promoure l'autoconeixement i la resolució de dilemes morals de forma autònoma i raonada”. (p.312) i a la Competència específica 2 per a “Integrar de forma crítica normes i valors cívics i ètics i actuar i interactuar, (...) per promoure una consciència pacífica, respectuosa, democràtica i compromesa amb el bé comú i una societat inclusiva.” (p.313)
Educació Física	Destaca la importància d'aplicar, durant la pràctica física i esportiva, estratègies per a l'autoregulació emocional (superació, perseverança, estrès, autocontrol en les situacions de contacte...), habilitats de resolució de conflictes, de convivència i de cohesió social (escolta activa, diàleg, resolució de conflictes, entesa, compromís social), així com mostrar una actitud crítica davant dels estereotips i les actuacions discriminatòries de la societat (p.325, p.328, p.331) Aquestes habilitats queden recollides a la Competència específica 5 sobre “Adquirir actituds, valors i habilitats socials en la pràctica d'activitat física i esportiva per a la millora de la convivència i la cohesió social”. (p.325)

Matèries	Què estableix el currículum
Matèries obligatòries	
Matemàtiques	Construir i expressar amb coherència idees i raonaments que permetin justificar la validesa de les solucions, processos i conclusions des de diferents perspectives (de gènere, de sostenibilitat, de consum responsable...); Generar noves preguntes (p.407); Gestionar emocions; Identificar errors propis d'argumentació (p.412); Treballar en equip; Equilibrar les necessitats personals amb les del grup, des de l'empatia i el respecte, reconeixent la diversitat i el valor de les aportacions dels altres (p.413); I queden recollides a diferents competències, i en particular a la Competència específica 9 que convida a "Desenvolupar destreses socials, com la cooperació, participant activament en equips de treball inclusivament reconeixent la diversitat i el valor de les aportacions dels altres" (p.413).
Matèries optatives	
Arts escèniques i dansa	Se'n destaquen habilitats per a relacionar l'opinió personal i les emocions experimentades associades a fets artístics. (p.245)
Biologia i Geologia	Es promouen habilitats adreçades a fer un ús selectiu i diversificat de les fonts d'informació i relacionades amb l'ús crític, responsable i ètic de les TICs, així com un consum sostenible de productes tecnològics. Proposa treballar habilitats per a investigar indagar i interpretar críticament evidències de diverses fonts (p.250), defensar amb criteri opinions pròpies fonamentades (p.254); mostrar escepticisme envers informacions no fonamentades en la ciència, com pseudociències, teories conspiratòries, creences, falses notícies, mentides, etc. (p.255).
Cultura clàssica / Llatí	Reconèixer el llegat cultural greco-romà, i ser (auto)crítics amb algunes de les seves expressions que són rebutjables des de valors actuals. (p.290, p.395)
Digitalització	S'hi tracten problemes associat als discursos d'odi, el ciberassetjament, la entre altres comportaments digitals que amenaçar el benestar psicològic i la salut emocional de l'alumnat (p.295), pel que es promou que l'alumnat pugui prendre actituds per a la pròpia prevenció i protecció (p.301); utilitzar respectuosament les xarxes envers les altres persones (p.298); fer un ús ètic de les dades; valorant la llibertat d'expressió que suposen els mitjans digitals connectats, tot analitzant l'objectivitat, ideologia, intencionalitat, biaixos i caducitat dels missatges que reben (p.298). La Competència específica 4, així, convida a "Fer un ús actiu, responsable i ètic de les tecnologies digitals, valorant les possibles accions que cal fer a la xarxa i identificar-ne les repercussions per exercir una ciutadania digital crítica"
Economia bàsica	Destaca habilitats com el fet de contrastar informació, amb rigorositat i de fonts fiables, orals, impreses o digitals, sobre temes d'interès i/o actualitat, present a l'entorn global i divers, amb criteris ètics. (p.306)
Educació Plàstica, Visual i Audiovisual / Expressió artística	Recull habilitats com l'expressió d'opinions i emocions (p.333., p.339), per arribar a un consens a través del diàleg en la realització d'un projecte. p.339
Emprenedoria	Identifica competències relacionades amb l'autoconeixement i el coneixement de les demés persones per al treball en grup (p.345, p.352), la gestió emocional en contextos canviants (p.345, p.352); habilitats socials, de comunicació oberta, motivació, lideratge i de cooperació (p.346, p.352); el treball en equips mixtos basats en el diàleg, el respecte a la diversitat i la inclusió (p.346, p.352); o contrastar informació, amb rigor, criteris ètics i de fonts fiables (p.347, p.354). Així queda recollit a les Competències específiques 1, 2 i 4, per a "Analitzar i valorar aptituds, reconeixent les fortaleses i debilitats pròpies i dels altres, gestionant de forma eficaç les emocions i destreses necessàries per promoure una actitud vital emprenedora davant d'entorns incerts, canviants i globalitzats, amb la creació d'un projecte personal que generi valor per als altres" (Comp 1, p.345, p.352); "Col·laborar eficaçment amb altres persones i constituir dinàmiques de treball en diferents contextos, utilitzant estratègies de formació d'equips des del diàleg, l'equitat, el respecte a la diversitat i la inclusió per desenvolupar idees emprenedores (Comp 2, p.346, p.352); i Analitzar i contrastar informació de diferents fonts i suports, a través de mètodes de recerca, amb rigor i sentit crític, per detectar necessitats i oportunitats en un món global i divers (Comp.4, p.347, p.354).
Filosofia	Convida a desenvolupar moltes competències relacionades amb la despolarització i l'abordatge de temes controvertits, tal com: Produir rigorosament arguments, tot detectant i evitant maneres dogmàtiques, fal·lacies i esbiaixades per exposar les pròpies opinions i idees (p.363, p.364); Avaluar críticament discursos (p.364); Intercanviar i avaluar críticament idees (p.364); Participar de manera oberta, compromesa i respectuosa en activitats de diàleg (p.364); Desenvolupar una concepció complexa i no dogmàtica dels problemes i qüestions fonamentals i d'actualitat, mitjançant l'anàlisi filosòfica d'aquests (p.365); Desenvolupar una actitud oberta, respectuosa i compromesa amb la resolució de conflictes ètics i polítics (p.365)... Queden especialment recollides a les competències específiques 2, 3 i 4: tal com: "Avaluar i generar arguments per valorar i produir discursos orals i escrits de forma rigorosa, evitar dogmatismes, biaixos i fal·làcies, per tal de desenvolupar i sostenir opinions" (Comp 2. p.363-364); Reconèixer i aplicar les normes de l'argumentació i del diàleg filosòfic, en diferents suports i activitats, per expressar-se amb rigor argumentatiu i desenvolupar el diàleg respectuós i constructiu amb els altres i poder arribar a idees comunes" (Comp 3, p.364); i "avaluar de manera global, sistèmica i transdisciplinària els problemes ètics i polítics fonamentals i d'actualitat analitzant-los filosòficament per a poder tractar-les de manera creativa i prendre una posició" (Comp 4, p.366).

Matèries	Què estableix el currículum
Matèries optatives	
Física i Química	Recull de manera genèrica, habilitats d'interpretació de la informació (p.381)
Formació i Orientació Personal i Professional	Desenvolupar estratègies de gestió emocional en els àmbits personal, social i acadèmic.(p.386); Analitzar els elements de la personalitat que condicionen els comportaments o les actuacions de la persona (p.387); Promoure actituds de respecte envers la diversitat cultural i el pluralisme social com a elements enriquidors i necessaris en la vida democràtica. (p.387); Desenvolupar la comprensió d'un mateix en relació amb els altres i amb el món a través de la integració de la dimensió social i antropològica de l'ésser humà. (p.388) Aplicar estratègies i habilitats personals i socials que facilitin l'adaptació als canvis de la societat. (p.388) Valorar la diversitat, des del respecte i la inclusió, considerant-la un element enriquidor i de valor personal, social i cultural. (p.388) Aquestes habilitats queden recollides a diferents competències, però en especial a les 3 i 4 "Reflexionar sobre l'ésser humà, des de diferents perspectives (psicològica, antropològica i social), mostrant els trets diferencials de forma respectuosa i empàtica per fomentar l'esperit crític envers els altres i l'entorn". (Comp. 3, p.387); Integar la dimensió social i antropològica de l'ésser humà, considerant els factors personals i socioculturals que intervenen en la configuració psicològica de la persona" (Comp. 4, p.388)
Música	S'identifiquen algunes competències, relacionades amb el fet de mostrar respecte a les idees, emocions i necessitats del grup (p. 426-427)
Robòtica i programació	No s'han identificat competències significatives útils per a l'abordatge de temes controvertits i la despolarització.
Tecnologia, Tecnologia i Digitalització	S'esmenten competències per a fer un ús responsable i ètic de les tecnologies, sobretot relatiu a l'impacte ambiental però també referent a la igualtat social (p.451) Així ho recull la competència específica 7 segons la qual l'alumnat ha de "Fer ús ètic, sostenible i ecosocialment responsable de la tecnologia, identificant les repercussions i les aportacions, per valorar l'impacte del desenvolupament tecnològic a la societat i a l'entorn" (p.451)

Font: Departament d'Educació (2022). DECRET 175/2022, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica.

Pel que fa als àmbits, el currículum identifica pocs temes controvertits associats als temaris, el professorat sol reconèixer ràpidament quins temes relatius a les seves àrees i les seves matèries tenen potencial per polaritzar la seva aula: Des del concepte de pseudociència, l'homeopatia, o les vacunes a física i química; l'ús d'animals en l'experimentació i de transgènics en tecnologia; passant per l'opinió respecte de l'evasió fiscal i l'economia submergida o l'okupació i els desnonaments en economia; la senyalització dels vestuaris en funció del gènere a esport; la normalització de l'esclavatge o l'incest a grec... De la gran varietat de continguts tractats als centres, un munt ofereixen oportunitats per practicar el pensament crític: no són poques les preguntes que sorgeixen en les diferents matèries.⁴

En el currículum, també, s'identifiquen alguns continguts i metodologies que faciliten l'abordatge de problemes socialment rellevants i potencialment polaritzadors. Com detallen les Taules 2 (Competències de primària) i 3 (Competències de secundària), l'ordenació d'ensenyaments identifica moltes habilitats diferents que són útils per a abordar temes controvertits i per prevenir la polarització (pensament crític, anàlisi crítica del discurs, gestió emocional, apreciació envers la diferència, ús responsable de les xarxes socials, etc.).

A primària, destaquen especialment les àrees de coneixement de Llengües, Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural i Educació en Valors Cívics i Ètics

(Taula 2). A secundària, semblantment destaquen especialment les matèries de Llengües, Ciències socials, Educació en valors cívics i ètics. Com a optatives, destaquen Filosofia, Emprenedoria, Orientació professional i Digitalització (Taula 3).

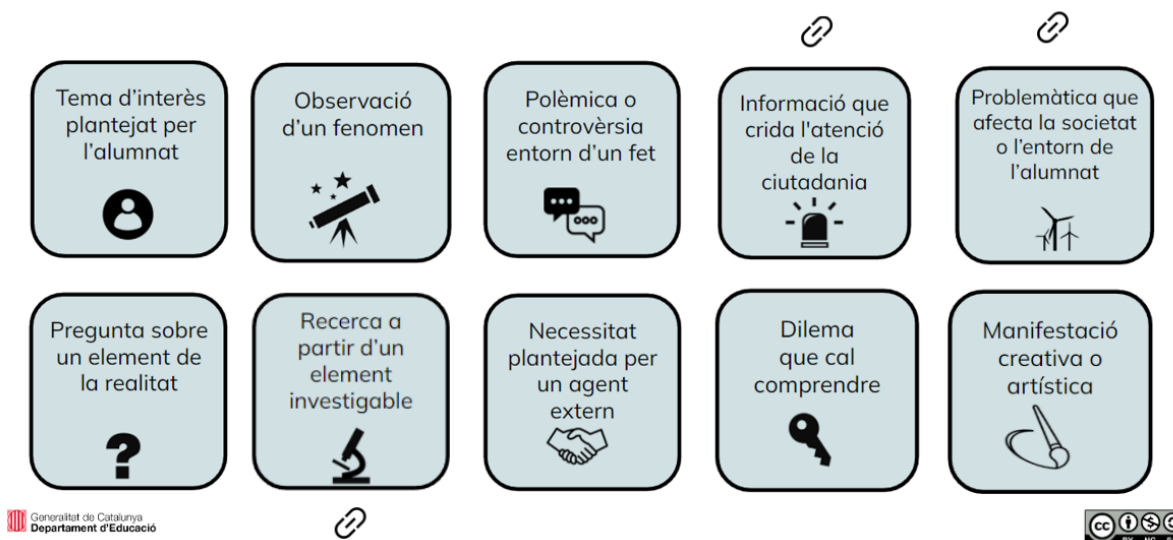
Tant en els en les àrees de coneixement i matèries com en els projectes globalitzats, el nou plantejament del currículum convida a motivar l'alumnat mitjançant l'aprenentatge basat en situacions (Imatge 1), partint de polèmiques, controvèrsies entorn d'un fet, dilemes, problemàtiques socials, etc.

Aquest plantejament d'aprenentatge basat en situacions és una oportunitat per a incorporar temes controvertits a l'aula i practicar competències útils per a la despolarització.

3.1.2. Temes controvertits plantejats per l'alumnat

A banda dels temes relacionats amb les assignatures, hi ha aquells que formula l'alumnat. Entre aquests, alguns dels temes controvertits més habituals, plantejats en els últims dos anys, fan referència al canvi climàtic, l'obligació o no de portar mascareta i/o vacunar-se (en context de covid-19), als plantejaments feministes i el lloc que deixa als homes, als ajuts a la immigració, el paper de la policia i els antiavalots i el motiu d'algunes

4. Temes recollits a 4 tallers amb 40 docents d'una escola pública de Gràcia, Barcelona, a la tardor 2020 i la primavera de 2021.

Font: Departament d'Educació (2022a). <https://projectes.xtec.cat/nou-currículum/educacio-basica/> p.49.

vagues (en context de confrontacions pel Procés independentista), temes relacionats amb pràctiques sexuals, etc.⁵

Cal veure que els temes susceptibles de polaritzar la classe depenen de l'edat de l'alumnat (els cursos en els que solen entrar temes socials i polítics a l'aula pot ser variable en funció dels grups, però es sol ubicar entre 3r i 4t d'ESO) i són variables en funció de l'actualitat política.

3.1.3. Temes socials polaritzadors mobilitzats per famílies, partits i entitats cíviques

Algunes famílies, recolzades per organitzacions cíviques, també han mostrat el seu descontentament respecte de certes qüestions tractades a l'aula, canalitzades a través de campanyes i/o de propostes polítiques. Alguns d'aquests temes tenen a veure amb l'ensenyament de l'educació sexual a les escoles o no, o l'ensenyament de la religió als centres públics, desavinences polítiques, la presència de cossos armats a centres escolars, etc. tal com recull el primer bloc d'il·lustracions.

Algunes de les controvèrsies mostrades per les Imatges 2a i 2b, han motivat la proposta d'alguns partits d'establir un "Pin parental" o "Veto parental", que permeti a les famílies tenir informació prèvia d'activitats que podrien ser "moralment controvertides" o anar en contra dels seus valors, i en aquest cas, no donar el consentiment per a que els seu fill o filla assisteixi a aquesta classe en concret.⁶ Les persones que defensen el Pin parental

s'emparen en l'article 27.3 de la constitució espanyola, que estableix que: "Els poders públics garanteixen el dret que assisteix als pares per a que els seus fills rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions". D'altra banda, les persones que rebutgen el Pin parental argumenten que la funció del sistema educatiu ha de ser establir uns valors comuns mínims que garanteixin la cohesió social, i que per tant no hi ha d'haver marge – en les escoles públiques – per a esquivar els valors i continguts que s'hi transmeten.

En relació a l'ús del català i del castellà en els centres, també hi ha hagut controvèrsies arran de discrepàncies respecte de les hores de docència en cada idioma, en les competències assolides i els usos de cada idioma en diferents espais (aula, patis, fora de l'escola) i diferents nivells educatius (infantil a educació d'adults), i diferents canals de comunicació (docència, materials curriculars, comunicació amb les famílies, etc.). Aquestes demandes han estat canalitzades per organitzacions de la societat civil a Catalunya, com Som Escola o l'Assemblea per una Escola Bilingüe, fet que demostra la importància de l'escola com a institució que modela opinions.

Així, els tres col·lectius analitzats (professorat, alumnat, famílies i entitats cíviques) semblen recollir temes diferents, alguns més recurrents que d'altres (veure la Imatge 4). Tot i tractar-se de qüestions molt lligades al context d'actualitat i per tant molt variables, la sexualitat sol ser un tema força present – pel fet que genera molt neguit en l'alumnat, que en fa preguntes ben explícites, i pel contrast amb les famílies, sovint

5. Temes recollits a un taller amb famílies a una escola concertada de Sants a la tardor de 2020, i a 4 tallers amb 40 docents d'una escola pública de Gràcia, Barcelona, a la tardor i la primavera de 2021.
6. Més reflexions sobre la posició de les famílies davant del PIN parental a l'apartat "Què n'opinen les famílies?"

Imatge 2. Exemples de temes polaritzadors en l'àmbit educatiu, referents a l'educació religiosa i l'educació afectivo-sexual a les escoles

Font: Autoria desconeguda. Publicat a <https://conapfam.pe/profam-familia/la-laicidad-del-estado-es-incompatible-con-la-promocion-oficial-por-parte-de-este-de-cualquier-ideologia-como-suya/>

Font: Latuff. Publicat a <https://contracorriente.red/2021/09/21/los-strikes-de-odio-del-fundamentalismo-religioso-hondureno/>

molt menys obertes abordar aquests temes.

Davant de tots aquests temes susceptibles d'entrar a l'aula, cal preguntar-se fins a quin punt són efectivament abordats a l'aula o no. Quina és la disposició del professorat per a tractar aquests temes a l'aula? Fins a quin punt el currículum, els tempos del temari o altres factors permeten la incorporació d'aquests temes controvertits a l'aula?

3.2. Disposició a abordar temes polaritzadors a l'aula

El nou currículum convida a plantejar els temes des de situacions reals, com temes controvertits, polèmiques i dilemes. La disposició per a abordar aquestes temes, però, depèn de diversos condicionants externs – com la percepció de les famílies al respecte, la sensació de no tenir prou suport del Departament – o també del propi professorat – com la creença de que no ho han de fer, o la sensació de no tenir prou competències per fer-ho. Fins a quin punt el professorat està disposat a abordar aquests temes i per quins motius personals o relatius al context?

3.2.1. Disposició del professorat a tractar temes polaritzadors a l'aula

L'apreciació del professorat per a tractar temes que poden arribar a polaritzar excessivament el grup depèn de molts factors i pot ser vista com una oportunitat o com una disrupció, en funció del cas:

«Hi ha altres prioritats, hi ha altres espais – com tutoria– per parlar dels temes que amoïnen l'alumnat» (professor, testimoni recollit en una formació al febrer de 2021)

Imatges 3. Exemples de temes polaritzadors referents a la política lingüística a les escoles i als usos del català

Font: Ferreres, publicat el 22/12/2019 al Diari Ara. La imatge reflecteix la discòrdia entre els usos del català i el castellà. https://www.ara.cat/vinyetes/Miquel-Ferreres-dilluns-23-desembre-2019_21_1011833826503.html

Font: C.Ponsí, Modgi, i Joan Ferrús, publicat a El Jueves en la secció "Cataluña explicada a los No Catalanes", març de 2019. https://www.eljueves.es/temazo/cataluna-contada-a-no-catalanes_1103/11

«A vegades demanen fer debats per no fer classe» (professora, testimoni recollit en una formació al febrer de 2021)

«Hi ha temes, com la violència domèstica, en què t'has de posicionar!» (professora, testimoni recollit en una formació al febrer de 2021)

Font: Sistematització de tallers de formació de professorat, alumnat i famílies (2019-2022), recollint els temes controvertits que apareixen al currículum i/o plantejats per l'alumnat.

A nivell de comunitat educativa, entre una major o menor predisposició a abordar temes polaritzadors, quina d'aquestes posicions predomina? Segons una enquesta de la Fundació Bofill (veure el gràfic 9), els docents que estaven d'acord amb abordar les controvèrsies socials i polítiques a l'escola representaven un 70,4% del total, mentre que el professorat que es declarava contrari a tractar aquests temes a l'aula agrupava un 12,2% del total, considerant que generen divisió (5%), que són debats que no toquen a l'escola (3,3%), o bé que els nens s'han de mantenir al marge d'aquests debats (3,9%) (Fundació Bofill, 2018).

Aquests percentatges centrats en el que teòricament es creu que s'hauria de fer (si es considera que determinats temes s'han d'abordar o no), no impliquen, però, que s'apliquin a la pràctica (si efectivament s'apliquen o no). Com es veurà a continuació, hi ha diversos factors (por, dilemes sobre el rol, manca d'eines) que dificulten que, a la pràctica, es tractin aquests temes a l'aula.

3.2.2. Causes de la no disposició a abordar temes controvertits

Els possibles motius per a no tractar temes controvertits a l'aula poden ser molt diversos. Un estudi europeu apuntava a una varietat de motius com la manca de recursos pedagògics que mostrin punts de vista prou plurals, el deure de neutralitat, o, en menor mesura, el nacionalisme de la societat, la pressió política per part de les autoritats, les queixes de les famílies, entre altres causes (Christophe & Tribukait, 2019, p. 10). Quins són els principals motius apuntats pels i les docents al nostre context?

Por a les acusacions d'adoctrinament

La disposició a parlar té a veure amb la percepció de risc pel fet de compartir la pròpia opinió a l'aula. L'enquesta de la Fundació Bofill del 2018 (Gràfic 9), realitzada en un context en que el professorat estava en el punt de mira per acusacions diverses d'adoctrinament relacionades amb el conflicte català, recull un percentatge significatiu de professorat que no aborda temes controvertits per por: un 29,3% de docents asseguren que, tot i que els agradaria treballar educativament l'actualitat a l'aula, eviten fer-ho per por a com es pugui interpretar. En definitiva, només el 41,1% dels docents acaben entomant, a la pràctica, temes controvertits.

Com mostra el gràfic 9, la predisposició a parlar de temes socials i polítics creix amb el nivell de l'alumnat. Una explicació probable d'aquest fet és que el professorat tracti temes més propers amb infants (infància i primària) i temes socials i polítics complexos amb joves (ESO). Les reticències a tractar aquests temes a l'aula, però, mostren una variació molt menor, independentment del nivell d'edat de l'alumnat i es mantenen entorn al 12,2%, amb una variació petita.

Les entrevistes realitzades i les observacions mostren que la major o menor disposició a parlar també va associada al sentiment de risc personal que pot comportar. També s'ha observat, però, que el grau de por davant de les acusacions d'adoctrinament semblen molt menors al 2021 del que ho eren al 2018.

Un 74% del professorat considera que s'han de parlar temes socials i polítics a l'aula. El 12,2% no hi està d'acord.

“Risc? I tant. Por? No. O sigui... por, sí. Coratge, també. Sent profe de secundària de català, sí, tinc sensació de risc. Por sí, perquè el món està una mica “loco” en aquest aspecte. Però també crec que la por du al pitjor adoctrinament, l'autocensura.” A.B.i.R. (professor*, entrevista l'abril de 2020)

“M'ha resultat molt desagradable, perquè hi ha grups que em podrien fer un ‘escrache’ (...) sense que ningú de l'equip directiu els digui res, que amb tota seguretat animarien a altres alumnes a insultar-me de forma anònima” A.J. (professor, entrevistat l'octubre de 2020).

“Fa poc vem fer un debat a l'aula. Jo vaig insistir varies vegades als alumnes que la opinió més important era la dels seus pares” (professora, en el marc d'un taller a professorat, octubre de 2019)

“Si tinc por que m'acusin d'adoctrinament? Bastanta, però no perquè jo adoctrini, sinó perquè potser altres poden considerar que no s'ha de parlar d'algun tema *com, per exemple, de l'homosexualitat+”. (professora, testimoni recollit en una formació al febrer de 2021)

“Ja no. M'havia generat inseguretat *en el moment dels judicis per adoctrinament+, però ara ja no”. (professora, testimoni recollit en una formació al febrer de 2021)

Els testimonis recollits reflecteixen que el cos docent percep una certa pressió per com pot ser percebuda des de fora la tasca educativa. Aquest fet comporta que molts professors i professores siguin extremadament escrupolosos, o fins i tot restrictius, amb quins temes plantegen i com els aborden. Tot i que aquesta intranquil·litat sembla anar a menys, és un factor encara present, en especial de cara a les famílies.

Del 70,4% de docents que estaria d'acord amb abordar les controvèrsies socials i polítiques a l'escola, només el 41,1% ho fa. L'altre 29,3% assegura que, tot i que els agradaria, eviten fer-ho per por a com es pugui interpretar.

Manca d'eines per a abordar temes controvertits

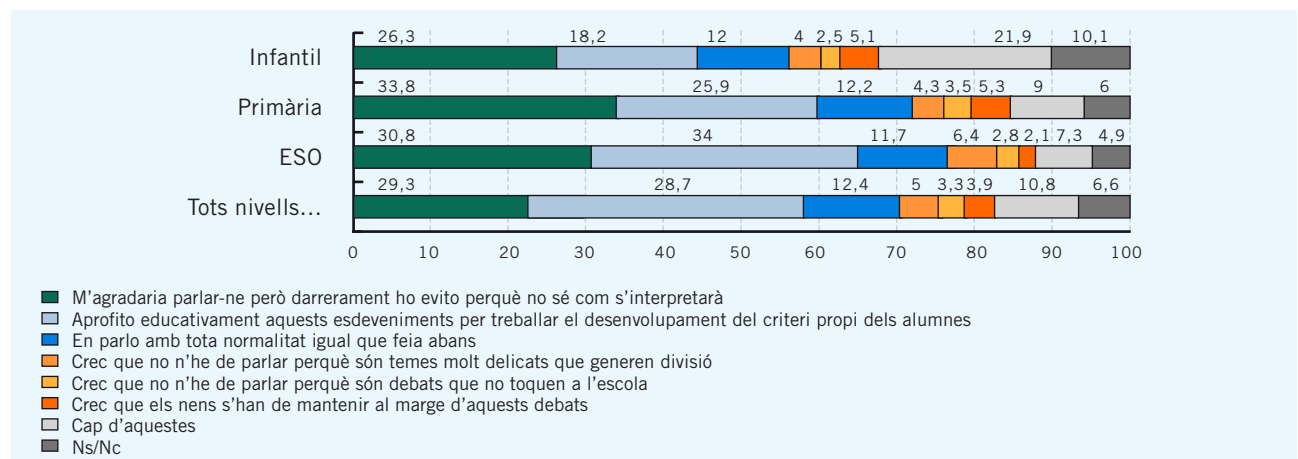
La inseguretat lligada al risc percebut de ser acusats d'adoctrinament sovint va associada a la sensació de «no tenir prou eines», «no saber gestionar un disbarat». En efecte, un dels motius que apunta més sovint el professorat entrevistat per a justificar que no es tracta suficientment temes controvertits a l'aula és la manca d'eines per a abordar temes que requereixen un pensament no dicotòmic, matisat, empàtic, en definitiva, un major pensament crític.

Com es pot visualitzar en la Taula 4, s'identifica la manca d'eines del professorat com el principal impediment per a abordar temes controvertits, afegit a altres factors com: la manca de costum per part de l'alumnat d'expressar opinions, sobretot si vana contra-corrent; la insuficient formació de professorat per a abordar temes controvertits a nivell d'aula; i la manca de promoció de polítiques de promoció del pensament crític per part del Departament, a nivell de política educativa.

3.3. Què n'opinen les famílies de tractar temes polaritzadors a l'aula?

Un altre factor que sovint esmenta el professorat com a fre per a abordar temes controvertits a l'aula és la percepció que en puguin tenir les famílies, indicant un nou dilema: Fins a quin punt les famílies han de

Gràfic 9. Opinió i actitud del professorat a l'hora d'abordar temes polítics i socials arrel de les acusacions d'adoctrinament (2018)

Font: Fundació Bofill, 2018 (n=2.666 docents d'infants i joves de 1 a 18 anys).

tenir veu sobre els valors i els continguts amb els que s'eduquen els seus fills i filles? O ha de prevaldre la funció del sistema educatiu de promoure la cohesió social amb certs valors homogenis?

3.3.1. Famílies i esperit crític

Diferents estudis mostren que les famílies solen considerar important que els seus fills i filles tinguin esperit crític. El gràfic 10 calcula que un 56,7% de les famílies considera molt important que els seus fills i filles respectin a totes les persones diferents, i un 38,2% de les famílies dona importància a que tinguin capacitat de raonar i esperit crític. Totes dues, considerades les més importants per les persones enquestades, són competències centrals a l'hora d'afrontar situacions de polarització.

En efecte, sovint es considera que una forma de tractar la polarització des de l'àmbit educatiu és a través de l'abordatge de temes controvertits o d'altres formes de pensament crític que promoguin la comprensió matisada i l'empatia (empatia cognitiva i/o empatia afectiva) envers les persones no qüestionades que poden generar esquerdes en el si del grup-classe). És competència de les escoles o de les famílies promoure el pensament crític? Com valoren les famílies una dissonància entre els valors propis i els del centre educatiu? Estan d'acord les famílies en que es tractin temes socials i polítics controvertits a l'aula? Vegem què en diuen algunes estimacions realitzades en contextos ben diferents.⁷

3.3.2. Com valoren les famílies una dissonància entre els valors propis i els que es transmeten a l'aula?

Diversos esdeveniments, com els associats al Procés d'independència de Catalunya o associats a l'educació afectivo-sexual a les aules han aixecat polèmiques sobre el paper de l'escola en la transmissió de determinats valors. D'una banda, les famílies com a actor de socialització primària, sol ser clau en el desenvolupament ètic i moral dels seus fills i filles. D'altra banda, el sistema educatiu es reserva el dret a educar en uns valors comuns que fomentin la cohesió social. Què succeeix si aquests valors o continguts, els transmesos per les famílies i els que es transmeten a l'escola, no van en la mateixa direcció?

El sistema educatiu espanyol i català, que inclou escoles privades, concertades i públiques, preveu que les concertades i privades tinguin més marge per a definir el seu projecte educatiu propi, sovint associat a valors religiosos. És doncs sobretot en les escoles públiques, on el marge d'elecció de les famílies és més limitat, on es pot donar el debat.

Segons mostra el gràfic 11, un terç de les famílies considera que té dret a no portar els fills i filles a l'escola si els continguts contradiuen els seus valors: un 32,3% en el programa educatiu (o programa educatiu i extraescolars), un 27,2% en les extraescolars, mentre que un 34,7% considera que no ha de poder absentar-se de l'escola encara que estigui en desacord amb els continguts tractats.

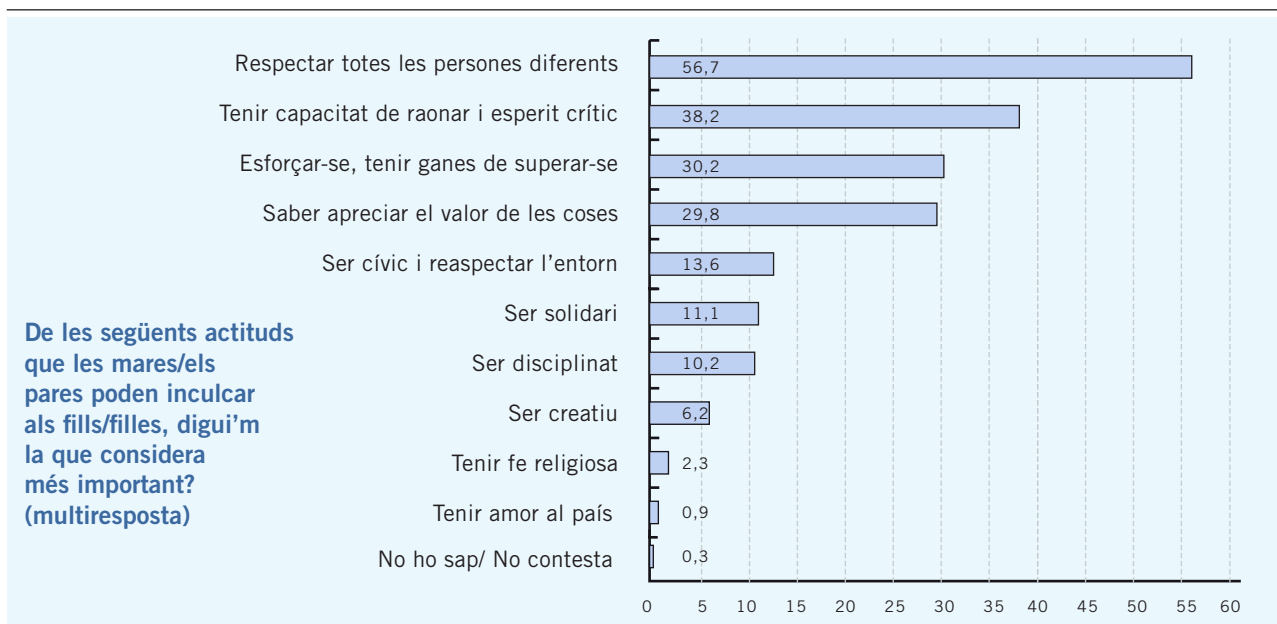
Taula 4. Factors que faciliten i dificulten l'abordatge de temes controvertits a l'aula

Factors que faciliten la promoció de competències de pensament crític a l'aula:	Factors que dificulten, el professorat n'identifica els següents:
<ul style="list-style-type: none"> • Que l'aula promogui un ambient de confiança i de respecte mutu entre l'alumnat, que permeti la lliure expressió de la pluralitat ideològica i desenvolupar lliurement la pròpia visió del món; • Encoratjar a l'alumnat a fer-se preguntes, i a plantejar-les a l'aula; • En moments de debat, explicitar que, en general, no hi ha idees millors que d'altres, i que l'opinió del professor/a és una entre tants d'altres; • Obrir-se com a professor/a, explicar les pròpies opinions, sense perdre la relació professor-alumne. • Tenir curiositat i apreciació per les opinions de l'alumnat i considerar la discrepància com una riquesa; • L'existència d'assignatures que tracten temes més proclius a la controvèrsia, on les competències d'argumentació i pensament crític són centrals. 	<ul style="list-style-type: none"> • La manca de competències del professorat per a abordar temes tan sensibles; • La dificultat d'expressar la pròpia opinió per part de l'alumnat, degut al fet de sentir que la seva opinió és minoritària o va en contra corrent de la de la majoria del grup-classe, o de la del posicionament del centre. El fet de que sentin que s'han d'expressar dins dels marges d'allò que és "políticament correcte"; • Manca de promoció des del Departament de pràctiques de pensament crític (obertes i sense cap agenda política al darrera). Es deixa a les mans del professorat que promogui o no activitats argumentatives i reflexives. • Herència de no discutir determinats temes per por a destapar fantasmes d'enfrontaments històrics; • Biaix ideològic excessiu del Departament;

Font: Factors identificats per 7 professors i professores entrevistats per a la realització d'aquest informe. Els ítems s'han ordenat de major a menor consens. No necessàriament tot el professorat entrevistat ha d'estar d'acord amb tots aquests factors.

7. Les dades que s'aportaran a continuació s'han recollit en moments de controvèrsia política i mostren molt diferents (les primeres (Gràfic 8) relacionades amb l'educació sexual a les escoles, en base a enquestes a 1.100 a famílies espanyoles, les segones (Gràfic 9) en context d'acusacions per adoctrinament a favor del procés d'independència a 9.794 famílies catalanes). Cal tenir en compte, doncs, que els resultats poden tenir un biaix contextual.

Gràfic 10. Importància atorgada a diferents actituds en l'educació dels seus fills i filles (2018)

Font: Enquesta de valors socials 2018. Departament d'Estudis d'Opinió, Ajuntament de Barcelona, p.14 (n=1500).

Si el 27,2% de famílies que es reserven el dret de no assistir a les extraescolars per motius de consciència pot semblar lògic donat que són optatives, saber que prop d'un terç (32,3%) de les famílies es reserva el dret a no assistir a l'aula en cas de que els continguts tractats contradiguin excessivament els seus propis valors és un percentatge força alt.

Aquestes dades segueixen variacions en funció de l'edat (com més edat té la persona entrevistada, més considera que s'ha de tenir "dret de vet"), i en funció de l'opció ideològica. Com mostra la taula 4, les persones entrevistades amb opcions partidistes de dretes, extrema dreta o centre-dreta (Partit Popular, Vox, Ciutadans) estan marcadament més a favor que les persones entrevistades amb opcions partidistes de centre-esquerra o esquerra (Partit Socialista, Más País, Podem).

En el context en el que s'ha elaborat l'entrevista, associat a l'educació afectivo-sexual a les escoles, es pot observar una correlació entre el fet de tenir idees de dretes i la reivindicació del dret de no assistència a l'aula. Però el reconeixement del dret de no assistència a l'aula per contradicció de valors existeix en tots els casos, i podria imaginar-se en l'objecció a l'educació afectivo-sexual, com en el context de l'enquesta, per famílies amb sensibilitat ideològica de dretes, com per exemple, en l'objecció a formacions per part de cossos de seguretat amb arma per a famílies amb sensibilitat ideològica d'esquerres.

Tot i que el pretès dret de no assistència a l'aula per contradicció de valors topa amb el deure d'assistència en

els nivells d'escolarització obligatòria (de P3 a 4t d'ESO), es pot considerar un exercici de consciència acceptable si s'exerceix en casos puntuals en que la dissonància amb els valors propis és excessiva, i no un simple desacord. Tot i així, no deixa de ser un límit a l'exercici de pensament crític, donat que aportaria més a la reflexió assistir a la sessió i poder expressar els desacords dins del marc escolar⁸, que no pas absentar-se del context en el que es tractarà el contingut que genera disconformitat.

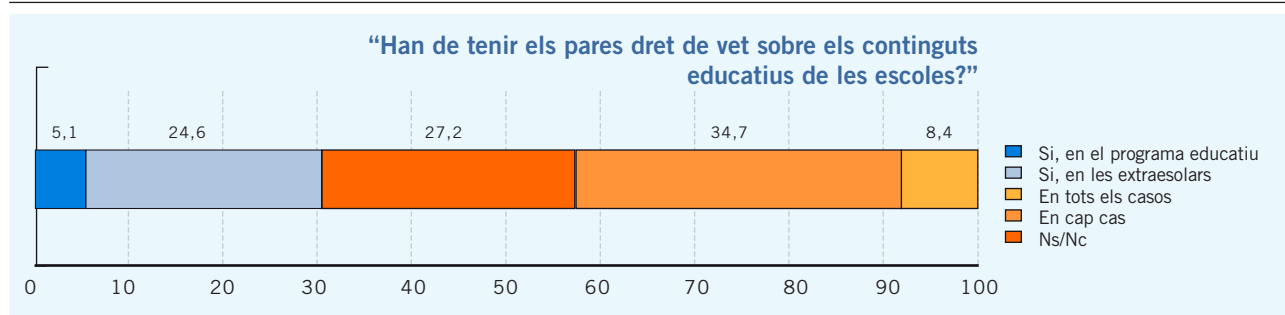
3.3.3. Estan d'acord les famílies amb que es tractin temes controvertits a l'aula?

Malgrat que un terç de les famílies reivindiquin el dret a no assistir en cas de contradicció amb els propis valors, es pot pressuposar que es tracta d'una contradicció excessiva, en temes puntuals, que no contradiu el fet que es segueixi valorant el pensament crític com una competència important.

El pensament crític, però, es pot promoure de moltes formes, des de la reflexió filosòfica sobre conceptes abstractes (¿Quin és el sentit de la vida? ¿Què és la felicitat? ¿ètica o estètica?), aplicant lògica matemàtica, o reflexions sobre altres territoris o èpoques que no necessàriament interpel·lin temes que actualment polaritzin. El fet que una majoria de famílies consideri important promoure el pensament crític, no vol dir que estigui d'acord amb tractar temes d'actualitat, qüestions socialment vives que puguin polaritzar l'alumnat. El gràfic 12 reflecteix el que opinen les famílies de que aquest esperit crític sigui promogut, a l'aula, a partir de temes controvertits i potencialment polaritzadors.

8. Cal tenir en compte que aquesta afirmació només seria vàlida en un context escolar procliu a que l'alumnat afirmi les seves pròpies opinions, fins i tot si són oposades a la del docent, context que no sempre es dona.

Gràfic 11. Valoració sobre el dret de no assistència de les famílies davant de determinats continguts educatius (2020)

Font: Sondeig SocioMétrica publicat a El Español, 20 de gener de 2020. (n=1100). Pel context de l'enquesta, la pregunta es refereix al "PIN parental" o "veto parental", que consisteix en demanar als centres informació prèvia sobre els continguts sensibles que es tractaran a classe, per a reservar-se el dret d'assistència o no dels seus fills i filles.

Segons un Edubaròmetre de la Fundació Bofill (Gràfic 12), un 26,7% de les famílies no troba apropiat abordar temes socials i polítics controvertits a les aules, ja sigui perquè temen que els mestres traslladin les seves creences a l'alumnat quan s'aborden temes controvertits (13%); perquè cal evitar aprofundir en les divisions (10%); o perquè considera que són qüestions a tractar en l'àmbit familiar (3,7%). El 69,3% de les famílies, en canvi, estaria d'acord en abordar controvèrsies socials i polítiques, per a que l'alumnat desenvolupi el seu propi criteri (53,9%) i es treballin educativament (15,4%).

A ulls de les famílies, doncs, hi ha un percentatge no menyspreable (26,7%) amb reticències a promoure el pensament crític mitjançant l'abordatge de temes controvertits a l'aula. Alhora, el fet que un percentatge força alt (69,3%) de famílies que ho consideri adequat, sempre que sigui de forma educativa i plural, pot tranquil·litzar als centres escolars.⁹

En resum pel que fa a la percepció de les famílies, i d'acord amb les dades recollides, més de dos terços de les famílies (69,3%) veu amb bons ulls que es tractin temes controvertits a l'aula sempre que es faci de forma plural, i prop d'un terç de les famílies reivindica el dret de que els seus fills no assisteixin a classe si els valors que s'hi transmeten són massa allunyats als seus. Això hauria de permetre que els centres educatius fomentin l'esperit crític, fins i tot mitjançant l'abordatge de temes controvertits.

El 32,3% de les famílies consideren que les famílies tenen dret a que els seus fills i filles no assisteixin a classe si els continguts que s'hi tracten contradiu els seus valors.

Imatge 5. Famílies davant del PIN parental

SI CADA UNO PUDIERA MODIFICAR LA ESCUELA SEGÚN SU PROPIOS "CONTENIDOS INAPROPIADOS":

Font: C. Ponsí, publicat a El Jueves, "9 verdades sobre el Pin Parental", 6 d'abril de 2021.

Taula 5. Valoració sobre el dret de no assistència de les famílies davant de determinats continguts educatius en funció de l'afiliació política (2020)

	Total	PSOE	PP	Vox	UP	Cs	Mas País
Si	56,9	24,9	90,1	98,3	10,0	73,5	38,5
No	34,7	62,1	6,8	1,5	88,4	18,3	55
Ns/Nc	8,4	13,1	3,2	0,2	1,6	8,3	6,5

Font: Sondeig SocioMétrica publicat a El Español, 20 de gener de 2020. (n=1100).

9. Tot i que l'informe de la Fundació Bofill no analitza si existeixen diferències en l'apreciació en funció de la seva sensibilitat ideològica, altres estudis (veure, p.e. ICPS, 2019, o ICIP, 2020) han identificat una diferència significativa en la predisposició o no d'abordar la qüestió territorial catalana en funció de l'afinitat amb la independència (major predisposició a parlar-ne) o l'z<z<z (menor predisposició a parlar-ne). Aquests estudis no es focalitzen en el professorat, sinó en la població en general.

A tall de conclusió, sobre quin és l'impacte dels temes polítics a les escoles, en destaquem que:

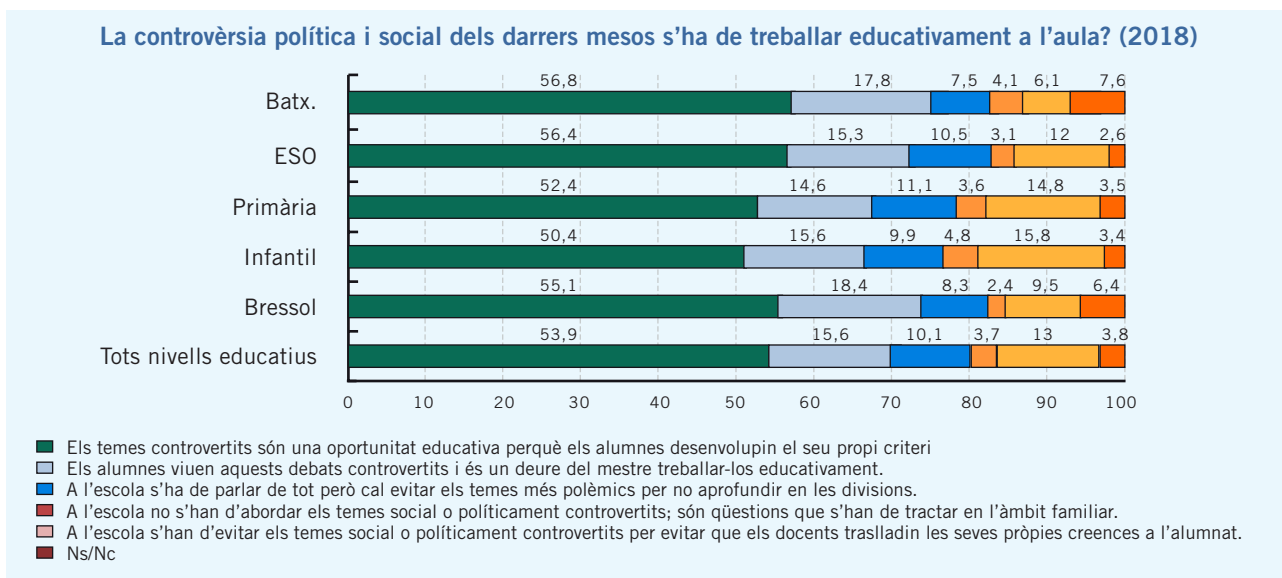
1. El nou currículum convida a abordar tots els temes des de la problematització, destacant les controvèrsies associades a cada tema. A més, identifica moltes competències que resulten útils per a prevenir la polarització (pensament crític, anàlisi crítica dels discursos, gestió emocional, gestió dels conflictes, apreciació a la diferència, ús responsable de xarxes socials, etc.);
2. Professorat, alumnat, famílies i entitats polítiques identifiquen amb facilitat temes que polaritzen les aules. Aquests temes són variables en el temps, sensibles al context d'actualitat;
3. La por del professorat a ser acusats per adoctrinament s'ha reduït des dels anys 2017-2018, però segueix sent present;
4. Alguns dels motius identificats pel professorat per a no abordar més temes controvertits a l'aula són: la

Un 26% de les famílies no troba apropiat abordar temes socials i polítics controvertits a les aules davant d'un 69,3% de les famílies que hi estaria d'acord, sempre que sigui de forma plural.

manca d'eines i de formació per a fer-ho, l'escassa tradició de pensament crític a l'educació catalana, i la manca d'incentius per part del Departament;

5. Les famílies consideren que algunes de les competències més importants dels seus fills són el respecte a les persones diferents (un 56,7% de les famílies), i la capacitat de raonar i esperit crític (38,2%). Alhora, prop d'un terç de les famílies considera que no s'han d'abordar temes socials i polítics a l'aula (26,7% de les famílies), o es reserva el dret d'assistència dels seus fills a l'aula si s'hi tracten temes que contradiuen els seus valors (32,3%).

Gràfic 12. Valoració de les famílies sobre l'abordatge de temes socials i polítics controvertits a l'aula (2018)

Font: Fundació Bofill, 2018. (n= 9.794 pares i mares d'infants i joves d'1 a 18 anys).

4. Fer front a la polarització des de l'educació

Com s'ha dit en els apartats anteriors, la polarització és un fenomen creixent, però que no s'ha de considerar necessàriament un fet problemàtic, donat que un cert grau de polarització és sa i forma part de la diversitat de punts de vista d'una ciutadania diversa. Quan la polarització és excessiva, però, pot suposar un problema dins l'aula, de la mateixa forma que ho és en la societat en general.

En les situacions en les que es percep més polarització, en aquelles en que la polarització implica – en un dels pols o en els dos – que es parli de, o es tracti a algun col·lectiu de forma denigrant o negant-li la dignitat, pot ser necessari prendre mesures proactives per a despolaritzar.

Es poden prendre mesures per a despolaritzar una societat o un grup amb estratègies molt diferents. En el camp educatiu, es sol recomanar emprendre accions que fomentin la cohesió de grup, i alhora accions que promoguin el pensament crític i empàtic. No totes les activitats de debat o de diàleg, però, contribueixen a una despolarització real. Per a que efectivament promoguin competències útils per a despolaritzar i continguts sobre (des)polarització, les activitats educatives haurien de seguir els següents criteris:

4.1. COM: Criteris per enfocar activitats educatives per a despolaritzar

Els efectes negatius de la polarització, que impliquen una sobre-simplificació de les visions, de les identitats i dels grups, semblen condicions poc favorables per a desenvolupar un pensament crític. Una de les formes de promoure competències que contribueixen a despolaritzar és mitjançant la planificació d'activitats educatives que, encara que no abordin explícitament el tema de la polarització, tractin temàtiques que puguin generar opinions divergents i polaritzadores, i permetin així destacar la importància de comprendre els arguments i els valors de l'altre, i promoguin el pensament crític.

Educar pel pensament crític convida a fer i fer-se preguntes, ser crític/a i autocrític/a, tenir curiositat per la visió de l'altre, contraposar punts de vista (diàlegs, debats), desenvolupar el pensament complex, practicar la mentalitat ampliada (observar la realitat des del posicionament de persones molt diverses), desenvolupar l'empatia i una major consciència dels propis valors... Aquestes habilitats es poden reforçar abordant temes del currículum des de la controvèrsia, promovent

debats i diàlegs, reflexions sobre dilemes morals, anàlisi comparada de fonts d'informació, etc.

Per a promoure aquestes competències, és recomanable:

4.1.1. Planificar accions educatives graduals per abordar temes controvertits

“Jo sí que treballa temes controvertits a l'aula: Quan l'alumnat comparteix neguits, ho aprofito com una oportunitat educativa”. (professora, testimoni recollit en una formació al febrer de 2021)

En apartats anteriors s'ha constatat com la disposició del professorat per abordar temes polaritzadors no és generalitzada. Per aquell professorat que si tingui la intenció de treballar- ho però li faltin eines, és recomanable que planifiqui la seva intervenció:

Per posar-ho en pràctica: Segons Van Alstein (2019), existeixen tres formes d'introduir temes controvertits i polaritzadors a les aules, i que requereixen estratègies diferents:

- Quan és l'alumnat qui **planteja temes controvertits:** posicionant-se davant de comentaris transgressors per part de l'alumnat; obrint el diàleg i plantejant les preguntes adequades; etc.
- Pel fet d'identificar quins **temes del currículum són més controvertits:** explicant, a l'hora de tractar un tema, si és una qüestió 'oberta' (que genera polèmica) o 'assentada' (sobre la que hi ha prou consens, com la teoria de l'evolució de les espècies, o la condemna al racisme, o la importància de cuidar del planeta), i explicant l'evolució de les teories científiques, historiogràfiques, etc.
- Com a **metodologia** d'aula, sigui quin sigui el tema: aplicant la multiperspectiva (mostrar diferents punts de vista, en qualsevol dels temes tractats), organitzant debats i diàlegs, practicant l'escolta, etc.

Diversos testimonis recollits del professorat apunten a que una gran proporció aborda temes controvertits quan és l'alumnat qui planteja una qüestió (primera de les 3 estratègies identificades per Van Alstein). Si d'entrada no es planifiquen gaires activitats de pensament crític, sí que se solen acollir i abordar quan les planteja l'alumnat. Tot i que pugui ser una forma d'aprenentatge molt significatiu, perquè s'aborden problemes que són

rellevants per l'alumnat, el pensament crític no hauria d'entrar a l'aula només quan els alumnes el posen sobre la taula, sinó que, a més, s'hauria de planificar com un contingut específic i com una estratègia didàctica dins del marc de l'assignatura.

El fet de no abordar qüestions controvertides quan sigui l'alumnat qui plantegi temes que l'amoïnen, sinó de forma planificada, permet també planificar els temes i l'estratègia de forma gradual, en comptes d'abordar temes que puguin ser més polaritzadors per l'alumnat sense preparació prèvia suficient.

Per tal d'afavorir l'abordatge gradual, és recomanable començar per activitats amb metodologies, estratègies i temàtiques més segures i menys polaritzadores (veure l'apartat 3.1.3.), així com generar les condicions de confiança i de seguretat propícies en el grup.

Abordar temes controvertits en un context d'alta polarització i sense preparació prèvia comporta més riscos, donat que els moments d'escalada de tensió o de pic de tensió tenen massa risc de ser contraproductius per a abordar temes sensibles. Per aquest motiu, el millor és practicar-ne les competències quan no es percebi una polarització excessiva entorn d'alguna qüestió social o política conflictiva.

4.1.2. Generar les condicions en el grup

La planificació gradual d'activitats implica començar per fomentar la cohesió de grup i el treball de normes de grup i per activitats amb temàtiques, metodologies i estratègies menys polaritzadores.

Ben abans de començar qualsevol activitat de debat o de diàleg, és recomanable haver dedicat un temps suficient per a crear les condicions d'aprenentatge, de comprensió i d'apreci en el grup per a que les activitats no siguin contraproductius.

Per tal de generar les condicions d'aprenentatge idònies, que permetin sortir de la zona de confort, però alhora siguin prou segures, Caireta i Barbeito proposen (2018, p. 25-27):

- **Construir relacions de respecte i de cura** entre les persones del grup-classe, practicant la provenció (promoure la presentació el coneixement, la confiança, l'estima, la comunicació i la cooperació entre les persones del grup);

- **Especificar les competències** que es treballaran a l'hora d'abordar temes controvertits, a través d'estratègies de debat (argumentació, oratòria) o – especialment indicades si el que es vol és fomentar la comprensió - de diàleg (escolta, gestió de les emocions, comprensió de la diferència, estima envers les demés persones, consciència dels propis biaixos...).

- **Consensuar** amb el grup **les normes de debat**.

Per posar-ho en pràctica: alguns recursos útils per a seguir aquests tres punts, són:

- **Provenció:** Existeixen molts recursos per a afavorir les condicions de grup suficients, com la Guia [L'escala de provenció](#) de l'Escola de Cultura de Pau, el seu [Banc de recursos de jocs i dinàmiques](#), la web [Educarueca](#), que inclou una proposta de [planificació de les tutories per a treballar la cohesió de grup](#) a l'ESO.

- **Normes:** Recomanacions per elaborar les normes de convivència del grup-classe al document [Com organitzem les normes de convivència?](#)

4.1.3. Prioritzar metodologies educatives emocionals (per davant de les racionals) i segures

El fet de planificar les accions educatives de forma gradual (3.1.1.) i de generar les condicions en el grup (3.1.2.) permetran establir una bona base per a abordar temes controvertits de forma segura. Tot i així, el tema a tractar, la composició del grup-classe, el context social més o menys tens entorn del tema poden condicionar, també, a que el desenvolupament de l'activitat sigui més o menys tens, més o menys segur. En aquest sentit, és útil començar per metodologies més "segures" (estratègies de distanciament (abordar un tema partir de contes, obres de teatre, parlar-ho com si fós en un altre context), mitjançant rols en comptes de la pròpia opinió, etc.). També es poden aplicar algunes estratègies, en funció del risc associat (Taula 6.).

A mida que el grup-classe es vagi familiaritzant amb l'abordatge de temes controvertits, es poden escollir metodologies i estratègies més polaritzadores, sense que l'alumnat ni el docent pateixi sensació de risc.

Pel que fa a la dimensió racional i emocional, algunes de les metodologies educatives per a despolaritzar promouen el pensament complex com una forma d'aprendre a matisar, puntualitzar, ser més autocrítics... altres estratègies per a despolaritzar apunten cap a un treball més identitari, de reconeixement dels mecanismes més emocionals i de pertinença de grup que condiciona la pròpia visió de nosaltres-ells.

Si des d'un enfocament didàctic es pot recomanar tenir les dues estratègies – incidir sobre els factors racionals i alhora els emocionals – per tal de respondre a les diverses formes d'aprenentatge de l'alumnat, en situacions polaritzades es recomana incidir especialment en la dimensió emocional, donat que la polarització té un caràcter molt visceral:

Taula 6. Estratègies per a mitigar els riscos

Risc		Com prevenir-lo?
TEMA	No motiva	<ul style="list-style-type: none"> · Portar el debat al nivell microsòcial, personal. · Activitats per involucrar emocionalment (vídeos, testimonis...)
	Tema que “no es pot debatre” (racisme, DDHH)	<ul style="list-style-type: none"> · No tancar-se a debatre cap tema, sempre que existeixin les condicions per al respecte del grup i del procés de diàleg. · Recordar les normes de diàleg, recordant que la llibertat d'expressió és il·limitada, sempre que no impliqui delictes de l'odi.
GRUP CLASSE	Grup massa implicat	<ul style="list-style-type: none"> · Portar el diàleg a la reflexió macro-social · Activitats de distanciament: analogies i paral·lelismes (alteracions de geografia, històriques o imaginàries) · Utilitzar activitats que impliquin rols (despersonalització: teatre, contes...).
	Desigualtat de poder entre les parts	<ul style="list-style-type: none"> · Haver preparat el grup abans d'encetar el diàleg (provenció) · Deixar més temps x persones amb més dificultat d'expressió · Parafrasejar les persones amb menys facilitat de paraula · Adoptar rol d'“aliat” com a facilitador/a.
PROCÉS	Massa tensió	<ul style="list-style-type: none"> · Recordar les normes dels diàlegs · Utilitzar mètodes que organitzin les intervencions (rondes de paraula, etc) · Contenir i prendre consciència del procés de debat: Parar i verbalitzar
	Part del grup desconnecta	<ul style="list-style-type: none"> · Si es tracta d'una persona sola que vol marxar, i ho fa de forma discreta, és preferible deixar-lo/la marxar. · Si es tracta de més d'una persona, i/o persona(es) que vol(en) marxar de forma disruptiva, demanar el respecte i paciència fins acabar el debat. · Parlar amb aquest/a alumne/a en acabar la classe.

Font: Resum de Barbeito i Caireta (2018, p. 29-36).

“**Intercanviar coneixements sobre la identitat de l'altre i aprofundir en la comprensió dels punts de vista del pol oposat tenen un efecte molt limitat, ja que la polarització no és un fenomen raonable. La visceralitat és capritxosa i té el seu propi funcionament, al qual tots som extremadament sensibles. El pensament en termes d'enemics i amics és tossut, i resisteix davant de l'evidència. I si els fets s'entesten a demostrar que un no té raó, sempre hi ha la teoria de la conspiració.**” (Brandsma, 2020, p. 29)

En efecte, molta recerca i divulgació (Moscovici i Zavalloni, 1969; Nogueras, 2000) ressalta la dificultat de revisar les pròpies opinions i valors des d'aproximacions cognitives. D'acord amb aquest plantejament, centrar l'estratègia despolaritzadora en oferir dades que desmenteixin fets – com és el cas de les campanyes anti-rumors, per exemple – tindrien una efectivitat limitada en un context polaritzat. En aquest sentit, és recomanable fer servir metodologies i estratègies de pensament crític i empàtic (com la Filosofia 3/18; els testimonis de persones que han viscut la qüestió a discutir de primera mà; contes, obres de teatre, documentals o altres formats que mobilitzin emocions i sentiments...), que promoguin l'aproximació a les vivències de l'altre, com també activitats per a experimentar les dinàmiques de pertinença de grup, una identitat flexible, l'empatia, l'estima a la diversitat, etc., mitjançant metodologies vivencials que mobilitzin les emocions.

Per posar-ho en pràctica: Alguns recursos destacats per a practicar metodologies despolaritzadores que incideixin en la dimensió racional i emocional són:

- Recursos de pensament crític, empàtic i creatiu a la web del [Grup Iref](#), que impulsa la metodologia de Filosofia 3/18 o filosofia per infants.
- Trobareu dinàmiques socio-afectives d'educació intercultural, per a reflexionar sobre la identitat a [Edualter](#), [Aula Intercultural](#) entre d'altres.

4.1.4. Centrar-se en comprendre els valors de les altres persones

Algunes estratègies educatives de pensament crític recomanen distingir el que són fets d'opinions. Tot i que és una competència important, també és important incidir en la comprensió de l'altre: comprendre des de quins valors s'estan sostenint uns arguments o uns altres, o fins i tot, amb quina concepció s'entenen aquests valors.

“**A la vida política no disputen valors enfrontats sinó més aviat concepcions diverses d'aquests valors. Cap ideologia té, malgrat les seves possibles pretensions en aquest sentit, una interpretació completa del món. (...) Els conservadors interpreten la justícia com a proporcionalitat (les persones han**

de ser recompensades en funció del que aporten, fins i tot encara que això impliqui desigualtats), mentre que els progressistes entenen l'equitat des del punt de vista de les necessitats; el que a la dreta li indigna especialment és que hi falti correspondència entre el mèrit i la recompensa, que hi hagi subvencions sense esforç, mentre que l'esquerra crida l'atenció sobre la fal·làcia de la igualtat d'oportunitats o la idea de mèrit quan hi ha una posició de partida molt desigual.”

(Innerarity, 2021)

Per a que un debat o diàleg permeti despolaritzar, és important que els intercanvis no només exposin arguments i fets, sinó que també permetin entendre quins són els valors que hi ha al darrera de les posicions que estan mantenint uns grups i altres.

En ocasions, un debat o un diàleg pot fer sorgir arguments xenòfobs, que insultin la dignitat de persones de col·lectius vulnerables, posin en dubte els drets humans, etc. Des d'una perspectiva educativa, és important no criminalitzar cap opinió, perquè faria més difícil canviar-la. Sostenir que cal comprendre des de quines vivències, necessitats o valors parla una persona no implica que no s'hagi de mostrar desacord o posar límits (veure l'apartat següent), sinó prioritzar una estratègia educativa que no jutgi opinions, sinó miri de transformar-les de la comprensió.

Ha de ser compatible apel·lar a que les afirmacions s'expressin de la forma més respectuosa possible (sense insults, etc.) amb sostenir afirmacions “políticament incorrectes”, com una manera de treballar aquells valors que entrin en contradicció amb els valors que ha de promoure l'educació. L'empatia cognitiva, que no necessàriament implica estar d'acord amb les opinions dels altres, però sí entendre des d'on parlen, és una habilitat important dels mestres que vulguin promoure la despolarització.

Per posar-ho en pràctica: Més enllà de demanar clarificacions durant els debats o els diàlegs, existeixen algunes metodologies específiques per a fomentar la clarificació de valors de les persones:

- **Diamond 9:** [Activitat](#) per a classificar els propis valors segons l'ordre d'importància pròpia.
- **Dilemes morals:** [Casos pràctics](#) en que l'alumnat ha de decidir com actuar davant d'un dilema que activa valors de fons de cada persona.

4.1.5. Tenir clars els límits

Abordar temes polaritzadors als centres comporta riscos, i per aquest motiu és important tenir clar quins són els límits del que és acceptable i no acceptable tractar a classe, sigui per com es concep l'acció formativa a l'hora de planificar-la, sigui per com acaba materialitzant-se en la pràctica, amb la intervenció de l'alumnat.

A l'hora de concebre una activitat educativa, cal vetllar per crear un espai de seguretat on l'alumnat es pugui expressar en un context d'escolta empàtica, i per garantir la pluralitat de punts de vista (convidant a alumnat divers a expressar-se, aportant punts de vista que no hagin sortit).

A l'hora de posar en pràctica l'activitat, també, s'ha d'estar preparat per a afrontar els riscos d'afirmacions que constitueixin discurs o delictes d'odi (cert grau de discurs de l'odi està permès, però el delictes d'odi és il·legal), una implicació massa emocional per part de l'alumnat, etc.

Per posar-ho en pràctica: A l'hora de planificar activitats potencialment controvertides sobre fets d'actualitat, és útil consultar les [orientacions del Síndic de Greuges sobre el tractament de fets polítics i socials a l'aula](#), i sobre el posicionament dels centres educatius. (Síndic de Greuges, 2018, p. 159.)

Per ubicar el líndar entre el que és discurs i delictes d'odi, Consulteu la [guia Es odio?](#) De l'Institut de Drets Humans de Catalunya, i que aporta pistes per comprendre on està el límit d'allò que és acceptable afirmar.

4.2. QUI: Ampliar els àmbits d'actuació a l'educació informal i no formal

“És possible despolaritzar la situació des de l'escola? Es pot canviar la situació a Catalunya sense canviar la mentalitat dels líders polítics que són provocadors de la polarització?”

(Vicenç Fisas, entrevista al maig de 2020)

Si actuar en l'àmbit educatiu pot permetre una certa distensió, cal tenir en compte que aquest no és l'actor que sembla més responsable de polaritzar, ni el que té més impacte públic. En efecte, segons un estudi de l'ICIP, la població catalana percep que els actors més polaritzadors són els mitjans de comunicació i la classe

Taula 7. Resum de les recomanacions metodològiques per a abordar la polarització

Recomanacions	Orientacions
Planificar accions graduals per abordar temes controvertits	<ul style="list-style-type: none"> En planificar l'assignatura, preveure estratègies diferents per: <ul style="list-style-type: none"> · Acollir els temes controvertits plantejats per l'alumnat · Identificar els temes controvertits del currículum, i presentant-ne les discrepàncies al respecte · En general, aplicar estratègies que afavoreixen la comprensió de la diversitat: multiperspectiva, debats i diàlegs, etc.
Generar les condicions en el grup	<ul style="list-style-type: none"> · Construir relacions de respecte i de cura en el grup-classe, practicant la provenció; · Especificar les competències a treballar a l'abordar temes controvertits, en especial les d'escolta, gestió emocional, comprensió, estima, consciència dels propis biaixos, etc. · Consensuar amb el grup les normes de debat.
Prioritzar les metodologies educatives emocionals i segures	<ul style="list-style-type: none"> · Començar per activitats poc polaritzadores · Preveure i mitigar possibles riscos · Prioritzar metodologies socio-afectives i/o que promoguin l'empatia
Centrar-se en comprendre els valors de les altres persones	<ul style="list-style-type: none"> · Promoure activitats i preguntes que faciliti la comprensió dels valors de les altres persones · No jutjar ni criminalitzar opinions (sinó entomar-les educativament)
Tenir clars els límits	<ul style="list-style-type: none"> · Conèixer els límits del que és lícit abordar a l'aula i del que no (qüestions partidistes). · Reconèixer el que pot constituir discurs o delictes d'odi.

Font: Elaboració pròpia. Algunes de les recomanacions són de Van Alstein (2019), i Caireta i Barbeito (2018, p.25-27 i p.29-36).

política: si la població catalana percep que la polarització en la societat és del 6,26, en una escala de l'1 (gens polaritzat) al 10 (molt polaritzat), també percep que la polarització en els mitjans de comunicació és del 7,23, i la polarització en els partits polítics és del 7,75, més d'un punt per sobre de la mitjana de la societat (Barbet, 2020, p. 13).

Tenint en compte aquestes dades, es pot concloure que si bé té sentit educar per la despolarització des d'espais escolars per a que l'alumnat aprengui a tenir una mirada crítica amb el que es diu en els mitjans i en l'àmbit polític entre altres àmbits, també seria útil incidir en altres àmbits (principalment els mitjans i l'àmbit polític) per a que suavitzin els seus discursos excessivament polaritzadors.

Per posar-ho en pràctica: Tot i que incidir en els mitjans de comunicació i en la classe política per a que no contribueixin en la polarització se'n surt del marge d'acció de les escoles, aquestes si poden educar per a no deixar-se afectar i no amplificar aquests missatges. Alguns recursos útils són:

- Lectura crítica d'informació i *fake news*: Utilització de portals com [Verificat](#), [Maldito Buló](#) o [Newtral](#) que ajuden a contrastar possibles notícies falses, o la Guia EduCAC per a [aprendre detectar-les](#).
- Ús de les Xarxes socials: Els curts d'animació elaborats per Fundipau en el marc de la campanya "[Pacifiquem les xarxes socials](#)" són molt útils per a educar en un ús de les xarxessocials que no polaritzin.

Pel que fa a l'àmbit no formal, una forma de fer entrar la realitat als centres escolars és a partir del treball que fan entitats socials, sigui convidant-les al centre per a que expliquin el seu testimoni i descriguin la tasca que fan, sigui a través d'activitats d'aprenentatge-servei.

Per posar-ho en pràctica:

- Podeu convidar entitats del tercer sector, com les que són membres de la [Coordinadora d'ONGs i altres Moviments Solidaris](#) de Lleida, de la [Coordinadora d'ONGs Solidàries](#) de Girona, de [La Fede. Organitzacions per la Justícia Global](#) a Barcelona.

4.3. QUÈ: Continguts explícits sobre (des)polarització

Les aproximacions al fenomen de la polarització són múltiples, i beuen de disciplines molt variades, com la psicologia social, i la neurociència, les ciències polítiques, el treball comunitari, la comunicació... comprendre bé la polarització, per tant, implica una visió molt àmplia i interdisciplinària. Si resumir les aproximacions teòriques clàssiques i recents sobre aquest fenomen sobrepassen l'àmbit d'aquesta recerca, en aquest apartat es fa referència a les competències que, des de l'educació per la justícia global, es poden treballar per a abordar el fenomen de la polarització. En aquest apartat, doncs, es descriuran continguts útils per educar per la despolarització (educació en el

conflicte, imatge de l'altre, educació par l'anàlisi crítica dels mitjans, etc.), tots molt vinculats a l'educació per a la justícia global. En tots els casos, cal tenir en compte que es tracta de competències transversals clau, com l'educació emocional, el pensament crític i la competència intercultural.

3.3.1. La polarització té com a punt de partida el conflicte

En l'origen de la polarització hi sol haver un conflicte entre persones de diferents grups, però la polarització acaba magnificant el conflicte d'entrada cap a un procés de competició entre grups que té més a veure amb la identitat de grup que amb el conflicte original de fons.

Polarització i conflicte són, doncs, processos paral·lels, amb molts punts en comú però diferenciats i que es retroalimenten. Sovint, també, segueixen evolucions similars, amb graus més o menys greus de confrontació, visió negativa de l'altre, sobre-simplificació de la realitat, deshumanització...

El conflicte sorgeix quan existeix una contraposició d'interessos i necessitats entre una, dues o més parts. La polarització emergeix quan, entorn d'aquest conflicte, es donen dinàmiques de diferenciació i distanciament fortes entre les parts, amb un fort component de grup.

Com que polarització i conflicte es retroalimenten, per incidir en la polarització és important abordar la relació entre els grups, però també abordar les causes de fons del conflicte.

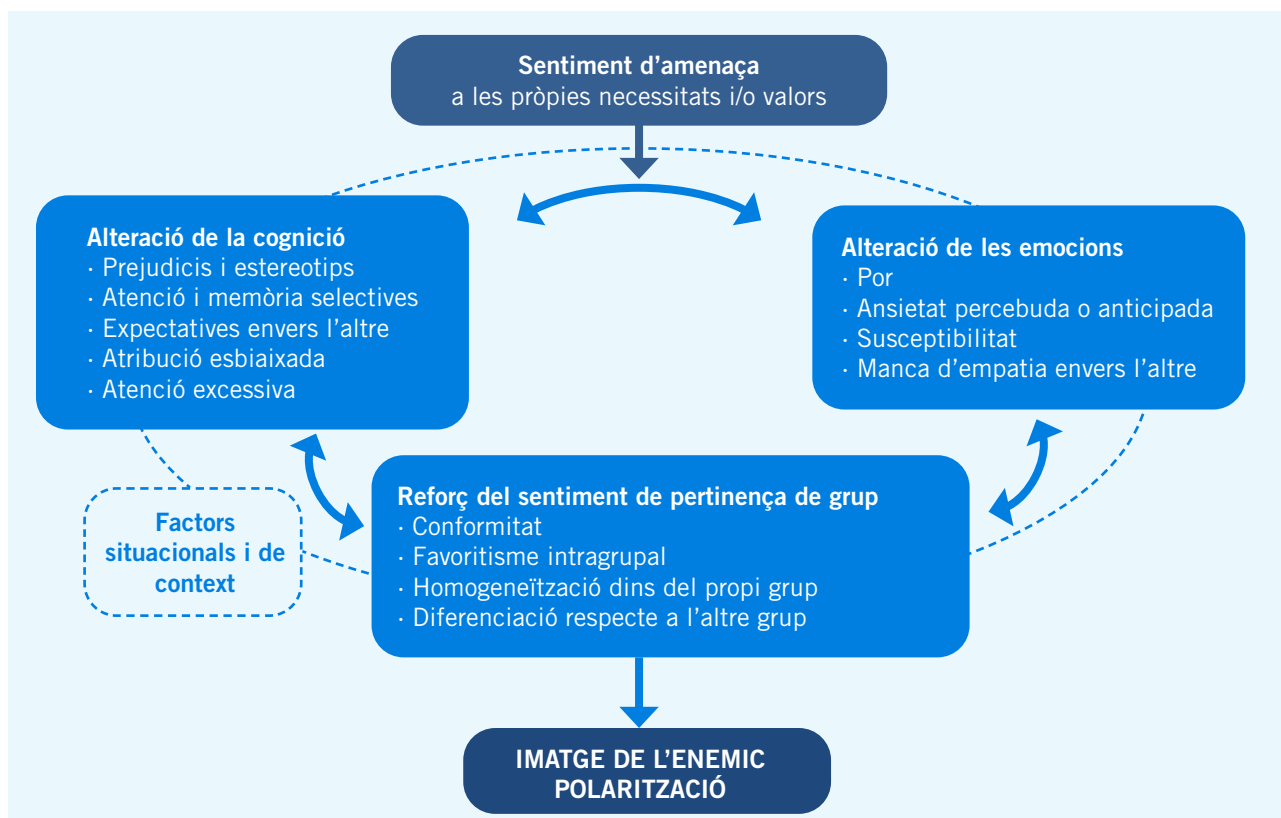
Abordar la polarització des de l'educació en el conflicte

En aquest sentit, l'EpJG, i més concretament l'educació per la pau i en el conflicte, tenen molt a aportar per incidir en les causes de la polarització. El conflicte pot tenir moltes dimensions (interpersonal, intergrup, social), i no és igual de fàcil incidir en totes aquestes dimensions des de l'àmbit educatiu. Tot i així, l'educació per la pau i en el conflicte aporta pistes per a comprendre que el conflicte és un fet (sovint desagradable, però) necessari en totes les societats, aprendre a comprendre les **posicions, interessos i necessitats** (PIN) de les altres parts en el conflicte per a poder trobar sortides negociades que beneficiïn a totes les parts (Fisher i Ury, 1991), formar-se – com a persona i com a grup – en les habilitats per a afrontar conflictes de forma constructiva (**provenció**, Cascón, 2001), inclosa la d'expressar les pròpies necessitats de forma constructiva i empàtica (Rosenberg, 2006), cuidar de la relació amb l'altre...

4.3.2. Polarització i imatge de l'Altre

Quan existeix un cert grau de polarització en una societat es generen dinàmiques de percepció negativa de l'Altre

Imatge 6. Mecanismes associats a la imatge de l'Altre com a enemic

Font: Adaptat de Barbero et al, 2005, p. 3.

(com a persona i com a membre d'un grup aliè al meu). Aquestes dinàmiques han estat estudiades des de la psicologia social, a través de mecanismes que alguns autors anomenen la imatge de l'enemic.

Barbero et al., (2005, p. 5) han definit la **imatge de l'enemic** com una representació molt esbiaixada de l'Altre, “pel fet de sentir que una persona o un grup de persones diferents amenacen les nostres necessitats i valors, ens fa veure'ls de forma distorsionada i ens porta a discriminar-los, excloure'ls, o fins i tot eliminar-los.” Tot i que la paraula “enemic” té connotacions molt fortes i poca gent reconeix tenir-ne, els processos associats a la imatge de l'enemic es donen en moltes dinàmiques de competició entre grups en grau més o menys lleu.

Aquesta distorsió en la visió que tenim de l'Altre neix d'un sentiment d'amenaça percebut pels diferents bàndols, i activa un seguit de mecanismes com l'alteració de les percepcions (biaixos cognitius), l'alteració de les emocions i les dinàmiques de grup (Imatge 6).

Uns dels mecanismes psicològics que intervenen en la polarització, lligats a la imatge de l'Altre, són els **biaixos cognitius**, o com percebem i processem la informació de forma subjectiva. Quan existeixen grups que es veuen com “nosaltres” vs. “ells”, els seus membres amplifiquen, sovint inconscientment, mecanismes cognitius com la memòria i l'atenció selectives (amb tendència a parar atenció i a recordar els aspectes negatius de l'Altre, i els fets positius del mateix grup); prediccions de que el comportament de l'Altre serà hostil; l'atribució esbiaixada (que considera que les accions conciliadores de l'Altre les ha fet per pressions externes, però que les seves accions hostils les fan perquè és intrínsecament dolent); o l'atenció excessiva (*excessive attention, hyper-vigilancy*), que fa estar compulsivament atents als errors de l'altre. (Barbero et al., 2005; Psychologists for Social Responsibility, 2003; Zur, 1991).

L'alteració de les **emocions** passa per un increment de la por envers l'Altre, el fet de sentir ansietat per fets que encara no han succeït, la susceptibilitat quan es tracten temes associats al tema polaritzador, i la manca d'empatia envers l'Altre. Com més fortes siguin aquestes emocions, més s'alteraran els biaixos cognitius.

Pel que fa als **mecanismes de grup** que reforcen el sentiment de pertinença dins del propi grup (endogrup) respecte del grup dels Altres (exogrup): alguns d'aquests són la conformitat amb el grup; el favoritisme intragrupal, que fa referència a com valorem amb perspicàcia les accions dels membres de l'altre grup (devaluació exogrupal) i amb empatia les accions dels membres del propi grup (favoritisme endogrupal) (*group-serving attribution*) (Sande et al., 1989); l'homogeneïtzació dins del propi grup, deguda a la conformitat, que porta a eliminar els dissensos dins d'un

mateix grup i a diferenciar-se respecte de l'altre grup, en que es maximitzen les diferències (o la percepció de les diferències) entre els grups.

Abordar la polarització deconstruint la imatge de l'enemic

Algunes de les vies que, des de l'educació, poden contribuir a deconstruir la imatge de l'enemic passen per aprendre a **canalitzar les emocions** (superar la por, empatitzar amb l'Altre); a **flexibilitzar la identitat de cada persona** (reconeixent les pròpies identitats múltiples, reconeixent les similituds amb l'Altre, valorant les diferències, reconeixent els estereotips i els prejudicis), tenir una **actitud oberta** envers l'Altre (escolta, curiositat), i abordar les possibles causes de fons subjacents a la visió de l'Altre com a enemic (Barbero et al., 2005, p. 32).

Aquests aprenentatges requereixen una **consciència de la pròpia identitat** – l'estudiós de la polarització Erza Klein l'ha anomenat *identity mindfulness* – i dels processos que porten a construir les identitats; conèixer, **comprendre**, i fins i tot valorar **els sistemes de creences i diferents cosmovisions** al món, per tal de tenir una visió més àmplia i complexa dels punts de vista i els sistemes de valors al món; ser capaços de **rebutjar els comportaments que demonitzin l'Altre** i de defensar la importància de conviure en la diversitat (Massip et al. p. 170-177).

4.3.3. Polarització i discurs de l'odi

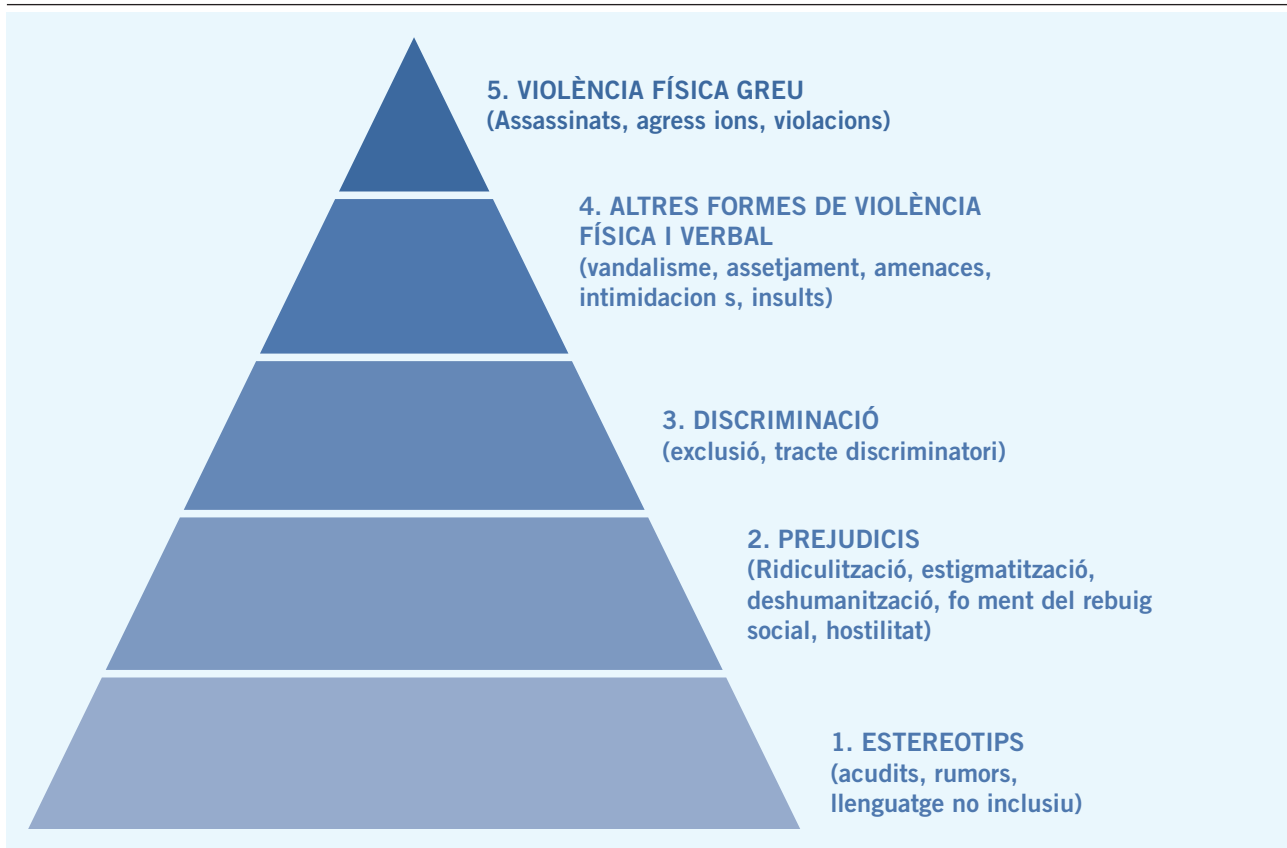
Quan no s'aplica el pensament crític i les persones tenen més certeses que dubtes, i quan es considera a l'altra persona com la causa de mals propis, sol coincidir amb comportaments de discurs de l'odi.

L'**odi** és un fenomen emocional. Com a tal, és la manifestació d'alguna por, de la percepció d'amenaça o d'alguna altra necessitat no coberta que s'ha associat sovint al sentiment d'humiliació, o d'haver estat ignorat. A diferència de la ira o la ràbia, l'odi es sol projectar sobre altres persones o grups pel fet de ser qui són, no pel que fan. Poques persones, però, reconeixen que han sentit odi envers altres persones, perquè està mal vist sentir o reaccionar amb odi. (Fischer et al., 2018).

El **discurs de l'odi** s'entén com una expressió que discrimina a altres persones (Bazzaco et al., 2017, p. 9). Pot manifestar-se en graus molt diferents, des dels estereotips i prejudicis fins a la violència física (Imatge 7). A vegades, el discurs de l'odi prové de reaccions individuals, però d'altres és una construcció col·lectiva, ja sigui de forma fortuïta – conformada per una bola de declaracions i rumors escampats irreflexivament – o deliberada – planificada i difosa a gran escala.

Entre els diferents graus de gravetat, que oscil·len, com mostra la imatge 6, entre l'expressió d'estereotips i la violència física greu, s'ha de distingir el discurs de l'odi (que són manifestacions d'odi envers un grup

Imatge 7. L'iceberg de l'odi

Font: Bazzaco et al., 2017, p. 6.

determinat, però que estan emparades per la llibertat d'expressió i que no constitueixen un delictes) i del delictes d'odi, que, com el nom indica, està tipificat com un delictes.

Els comportaments que constitueixen **delictes d'odi** són aquells que "Inciten a l'odi, hostilitat, discriminació o violència contra una persona o un grup per motius referents al seu origen, fenotip, religió, ètnia, ideologia, orientació o identitat sexual, gènere, malaltia o discapacitat." (art. 501.1 del Codi Penal). En general, per a que constitueixi delictes d'odi es sol considerar que cal que sigui envers persones o grups vulnerables o perseguits i que atempti a la seva dignitat.

Com destaquen els col·lectius a favor de la llibertat d'expressió, no tots els comentaris estereotipats o que contenen prejudicis, encara que siguin ofensius per un altre grup, s'han de considerar discurs de l'odi. Igualment, no tot discurs de l'odi ha de ser punible, perquè està emparat fins a cert punt per la llibertat d'expressió (Bazzaco et al., 2017, p. 10).

En aquest sentit, els delictes d'odi són expressions degradants greus i que sovint es dirigeixen a persones de grups minoritaris o vulnerables, de races o ètnies (racisme, antigitanisme); religions (antisemitisme, islamofòbia, anticristianisme); nació o origen nacional;

ideologia; sexe, identitat sexual o orientació sexual. Per a que es consideri delictes, també, es té en compte la posició i la capacitat d'influència de qui emet aquest discurs, el context en el qual es diu i la motivació.

Abordar la polarització contrarrestant el discurs de l'odi

Com argumenta la filòsofa Carolin Emcke, "Odiar requereix d'una certesa absoluta. El més mínim «tal vegada» seria molest" (Emcke, 2017, p. 1). Per aquest motiu, per revertir el discurs de l'odi mitjançant l'educació és important reduir les certeses, educar en el **dubte**, en la capacitat de fer-se preguntes, i per a no acceptar la informació tal com ens ve. També és important practicar l'**autocrítica** "d'un mateix: de la pròpia persona, i/o de la pròpia comunitat" (Rosàs i Torralba, 2019, p. 23) i la comprensió envers les pors que hi ha darrera de l'odi. Aquestes habilitats es poden reforçar promovent el **pensament crític**, aprofundint en els mecanismes lligats a la identitat de grup, sent capaç d'analitzar críticament la informació que ens ve dels diferents mitjans de comunicació i xarxes socials, promovent una major estima per la diferència i una major sensibilitat envers les persones més vulnerables.

La desarticulació del discurs de l'odi, lligat a dinàmiques de "nosaltres" vs. "ells" més extremes s'ha

abordat, des de l'Educació per la Justícia global, des de diferents àrees com l'educació intercultural, pel que fa a promoure l'**estima de la diferència** o l'educació pels drets humans, per **reconèixer** i valorar els drets en joc en el **discurs de l'odi** – llibertat d'expressió i dignitat de les persones...

4.3.4. Polarització, discurs i mitjans de comunicació

Sovint es responsabilitza als mitjans de comunicació com un dels principals canalitzadors dels discursos polaritzats, pel fet de sobre-representar els discursos més extrems, i molt especialment des de la generalització de l'ús de les xarxes socials.

Amb el descens dels abonats, els mitjans tradicionals (i sobretot els diaris en paper i diaris digitals) ja recorren a pràctiques qüestionables per a finançar-se (notícies *clickbait* de publicitat encoberta, "periodisme de partit" amb un increment del finançament de diaris per part de partits polítics) que posen en entredit la qualitat informativa.

Amb l'increment del percentatge de persones que s'informen mitjançant plataformes digitals (com Twitter, Facebook, Instagram, TikTok, entre altres) o plataformes de missatgeria (Whatsapp, Telegram, etc.), augmenta paral·lelament la **desinformació**. Fenòmens com les notícies falses, els *bulos*, els rumors, són amplificats per les **bombolles informatives** (o cambres d'eco, *echo chambers*, espais-bombolla on arriba informació ideològicament homogènia, que confirma el que ja pensem) generades per algoritmes de les plataformes digitals. Així, la informació que reben les persones està cada vegada més fragmentada, fet que incrementa el risc de polarització.

En la cerca de nous clients, tant els mitjans tradicionals com les plataformes digitals tendeixen a recórrer als titulars fàcils i a apel·lar a les emocions. Les xarxes socials utilitzen algoritmes que prioritzen missatges d'indignació, por, mentides o altres elements polaritzadors, per tal de captar l'atenció, retenir, i captar el màxim d'informació de l'usuari/ària (big data). Això fa, d'una banda, que cada xarxa social reculli dades personals per a vendre publicitat a mida pels perfils d'usuàries i, alhora, fragmenta encara més les notícies re es reben. Tot plegat -priorització dels continguts emocionals i fragmentació de la informació - reforça els mecanismes de percepció de l'Altre com a enemic, i faciliten l'exaltació dels discursos de l'odi.

La contribució dels mitjans de comunicació en afavorir una percepció negativa de l'Altre no ve de nou. Ho analitzen alguns estudis clàssics sobre els biaixos en el cobriment de notícies durant la Guerra Freda (Silverstein i Flamenbaum, 1989, p. 56) documentant, per exemple, l'enorme desproporció amb la que mitjans occidentals

cobrien exhaustivament notícies de dissidents del bloc soviètic, enfront de l'escassa cobertura de notícies sobre dissidents del bloc occidental. Als biaixos de la premsa, a més, s'han d'afegir els biaixos personals dels lectors i lectores, que concedeixen més credibilitat a les notícies que reforcen la imatge positiva del seu propi grup, i recorden amb molta més facilitat informacions d'activitats hostils de l'Altre (Silverstein i Flamenbaum, 1989, p. 54).

Pel que fa al discurs de l'odi, l'existència de plataformes digitals que transmeten informació generada per qualsevol persona sense ser contrastada prèviament dificulta encara més el difícil equilibri entre el dret a la llibertat d'expressió de tothom (governos, oposició política i ciutadana) i la propaganda i els discursos que generen divisió.

Abordar la polarització promovent una informació conscient i crítica

L'educació té molt a aportar per a contra-restar la fragmentació de la informació. En el mateix sentit, l'EpJG, requereix tenir una visió crítica dels factors socials, tenir opinions informades, contrastades, que qüestionin concepcions preestablertes (LaFede, 2020, pp. 16-17). Tot i que és important prendre mesures reguladores i de control per a garantir la veracitat i la pluralitat de la informació, també és crucial desenvolupar la consciència de la ciutadania per a afavorir l'anàlisi crítica de la informació (qui emet la informació, com, quines són les seves fonts d'informació, amb quines intencions emet, etc), així com la comprensió de la fragmentació del sistema de comunicació actual, per ser conscients de la limitació que tenen com a fonts exclusives d'informació.

4.3.5. Polarització i riscos per la democràcia

La polarització també està estretament lligada a qüestions de governança, de sistema de partits, i de participació política. En general, s'entén que, igual que amb el conflicte, una polarització limitada és sana per als sistemes democràtics, ja que permeten canalitzar diferents interessos i necessitats en la vida política, però que una polarització massa accentuada esdevé perniciosa.

No són pocs els autors que han destacat la funció constructiva pel joc democràtic d'una polarització continguda. Aquesta funció es dona pels partits polítics i també pels moviments socials i els grups que reclamen noves mesures davant d'un govern que no està disposat a escoltar, o fins i tot un règim autocràtic.

La polarització ha estat una eina deliberada de ciutadania organitzada per a forçar, des de la noviolència, a que la població indiferent a certes causes s'hi posicioni

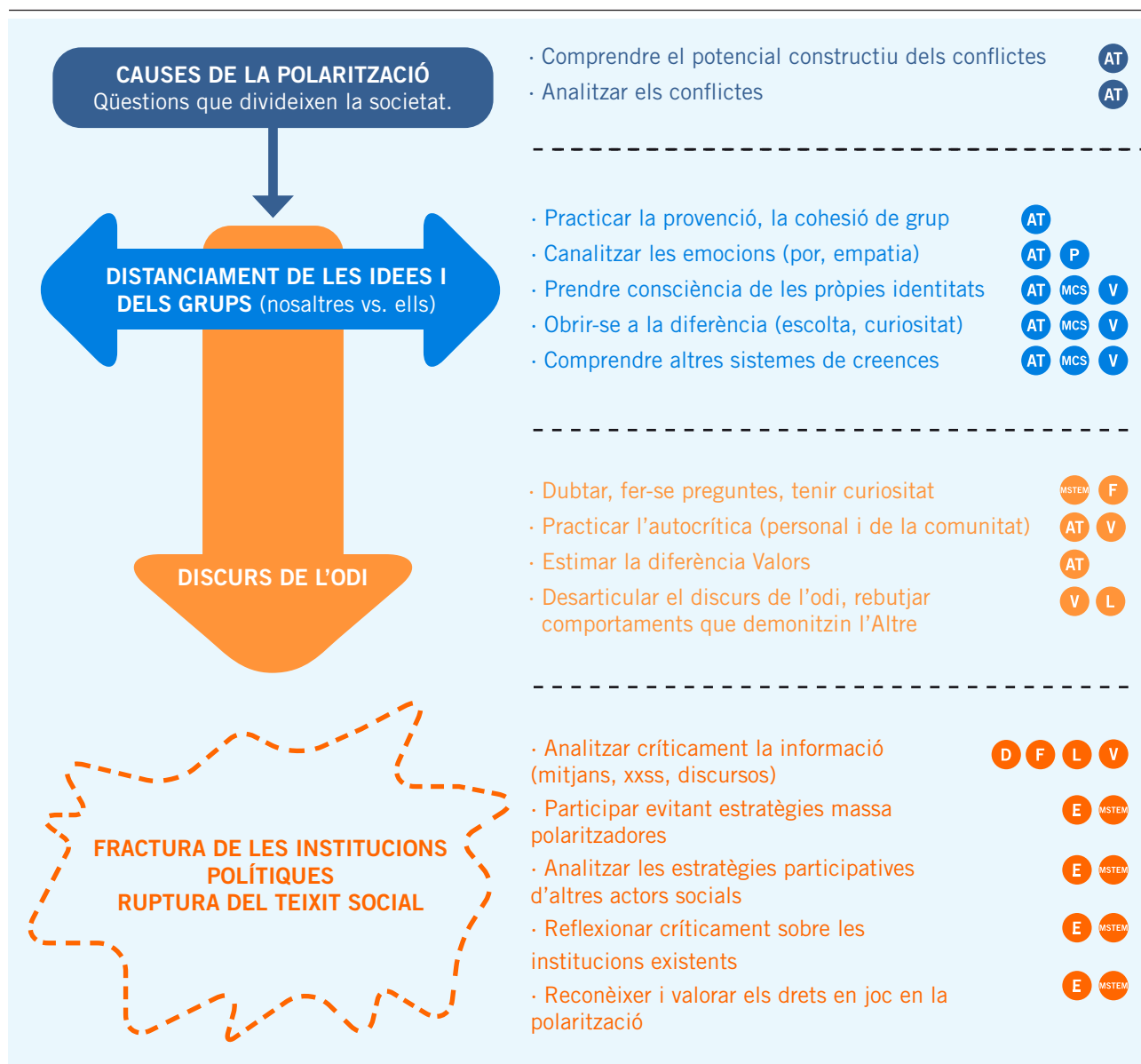
a favor o en contra (Luther King, 1963; Boserup i Mack, 2001, p. 31-35; Engler i Engler, 2019, p.312-345). També és l'estratègia d'alguns partits polítics per qui és rendible electoralment mantenir discursos més extrems i maniqueus, tot buscant col·lectius que serveixin d'enemic extern per a reforçar la cohesió i el suport del propi grup. Aquests discursos polítics sovint són amplificats per l'altaveu d'alguns mitjans de comunicació que augmenten ingressos a cop de titulars sensacionalistes.

Segurament no sigui coincidència que la població catalana percebi "molta més polarització entre els partits polítics" (...), o en els mitjans de comunicació (...) que entre la societat.". En efecte, segons una enquesta de 2020, si la població valora la polarització de la societat

amb un 6,26 (on 0 significa gens polaritzada i 10 molt polaritzada), es valora que la polarització dels mitjans de comunicació és del 7,23 i la dels partits polítics del 7,75, gairebé un punt i mig més polaritzats que la mitjana de la societat. (Barbet, 2020, p.13)

Una polarització excessiva, però, pot contribuir a incrementar l'escalada de violència política; a invisibilitzar la històrica i complexa causalitat estructural dels conflictes sociopolítics (exclusió, pobresa, atur, corrupció, esgotament de el model polític tradicional, etc.); a obstaculitzar la gestió democràtica i pacífica dels conflictes; a naturalitzar i legitimar la violència; a fracturar el teixit social, entre altres factors (Boserup i Mack, 2001, p. 43).

Imatge 8. Aportacions de l'Educació perla Justícia Global per educar en la despolarització

Font: Elaboració pròpia. Els requadres especifiquen les àrees de coneixement (de primària) i matèries (de secundària) curriculars on es podrien abordar aquests continguts: A: Educació Artística, Educació Plàstica, Visual i Audiovisual; AT: Acció tutorial; D: Tecnologia i Digitalització; E: Emprenedoria; F: Filosofia; L: Llengua aranesa, estrangera, castellana o catalana; MCS: Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural i Ciències Socials; MSTEM: Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural i Biologia i geologia, Física i Química, Matemàtiques, Tecnologia i Digitalització; V: Valors.

Comprendre les potencialitats i els riscos de la polarització per la participació política són també coneixements clau de l'educació per la ciutadania.

Abordar la polarització comprenent-ne les conseqüències socials i polítiques

Des de l'educació pels drets humans i la ciutadania es proposa que l'alumnat reconegui la seva funció com a ciutadà i ciutadana, en tant que un subjecte polític capaç d'incidir en les decisions dels temes que li afecten. Aquest fet ha d'anar lligat a la responsabilització respecte de les formes de participació, i del discurs utilitzat en la participació política – evitant, comportaments extremistes, excessivament polaritzadors o violents. Igualment, l'educació per la ciutadania convida a

saber mapejar els diferents actors interessants en determinades qüestions, els seus interessos, i distingir i **valorar les seves estratègies de participació**, i els seus **missatges públics**, sent capaços d'identificar estratègies polítiques basades en una polarització excessiva. També són continguts rellevants **reflexionar críticament sobre les institucions** existents, les seves potencialitats i els seus límits, i com la polarització les pot afectar (Massip et al., 2018, p. 148-155).

Com s'ha vist en aquest apartat 3.3., continguts clàssics de l'educació per la justícia global lligats a l'educació en el conflicte, l'educació intercultural, l'educació pels drets humans o l'educació per l'anàlisi crítica dels mitjans aporten continguts clau per incidir en una polarització excessiva (imatge 8).

Conclusions i recomanacions

Conclusions

Tot i que la polarització no es troba encara en una situació molt preocupant a Catalunya, es tracta d'un fenomen creixent i amplificat per les cambres d'eco de les xarxes socials i el posicionament dels mitjans de comunicació.

Recomanacions

Donada la situació de polarització a Catalunya, i tenint en compte que el millor moment per aprendre a abordar temes controvertits és quan encara no hi ha una polarització excessiva, està justificat que les escoles abordin temes potencialment polaritzadors i controvertits com a forma de promoure les competències de l'alumnat per a resistir-se davant d'una polarització excessiva. L'Educació per a la Justícia global ha treballat tradicionalment moltes eines útils per a tractar aquesta temàtica, des de la gestió del conflicte de forma positiva, la comprensió i l'estima envers l'altre diferent, la prevenció del discurs de l'odi, o la neutralització del rol destructiu dels mitjans de comunicació, pel que és molt útil aprofitar aquest bagatge en l'àmbit educatiu. Però la polarització està associada a altres factors polítics, econòmics i comunicatius, que també s'haurien de considerar, si es vol incidir en aquesta qüestió. Així, per a reduir els riscos associats a una polarització creixent, es recomana:

Recomanacions en l'àmbit educatiu – polítiques educatives

- 1. Reforçar la formació de professorat:** Enfortir la formació inicial i continuada del professorat en diferents metodologies de pensament crític, abordatge de temes controvertits, educació en el conflicte, diversitat, etc. amb una oferta formativa àmplia i diversa;
- 2. Crear i difondre materials de referència amb enfocament de temes controvertits** que siguin models en els que el professorat es puguin referenciar per crear nous materials, també per dur-los a l'aula i experimentar com funcionen. També serien recomanables més orientacions de pensament crític en els llibres de text (més fonts primàries contrastades, més activitats de debat i opinió personal, etc.), així com reflexions sobre la identitat i la diversitat.
- 3. Augmentar els temps de preparació** del professorat per a crear nous materials relatius a temes d'actualitat polaritzadors, i per a plantejar les sessions de formació de forma significativa per a l'alumnat.

Recomanacions en l'àmbit educatiu - Escoles i docents

- 4. Planificar accions educatives de forma gradual, especialment quan no hi hagi pic de polarització o conflicte:** Identificar quins continguts del currículum són més propícies a ser abordades des de la problematització i el dilema, per tal d'assegurar-se que s'inclou la perspectiva controvertida a l'aula. Alhora, preveure que les activitats es graduïn, de forma plantejar activitats més "segures" en un inici, abans de proposar activitats més polaritzadores. Abordar temes controvertits en un context d'alta polarització i sense preparació prèvia comporta més riscos, per això el millor és practicar-ne les competències quan no hi hagi un pic de polarització o conflicte.
- 5. Generar les condicions en el grup:** Afavorir un clima de confiança en el grup, especificar que les competències a treballar van més enllà de l'argumentació, i que inclouen també la comprensió i la convivència, i consensuar normes per les activitats de debat o diàleg;
- 6. Prioritzar metodologies educatives emocionals i segures:** Assegurar-se que l'abordatge de temes polaritzadors inclou estratègies per a empatitzar amb altres opcions diferents a la pròpia, mitjançant metodologies socio-afectives (jocs de rol i de simulació, etc.), convidant a testimonis, utilitzant suports artístic que mobilitzin emocions...
- 7. Centrar-se en comprendre els valors de les persones:** Més enllà de distingir si els arguments de l'altre – o el propis - són fets o opinions, centrar-se en la comprensió dels valors que hi ha darrera de les posicions de les persones.
- 8. Tenir clars els límits:** Conèixer les recomanacions del Síndic de Greuges sobre el que és pertinent i no és pertinent tractar a l'aula per tal de tenir una pràctica docent pertinent i d'aportar seguretat. Saber distingir el que és discurs de l'odi i el que no, per a poder marcar els límits en les discussions a l'aula.

Recomanacions pels partits polítics i mitjans de comunicació

Els partits polítics i els mitjans de comunicació s'han identificat com els majors responsables de polaritzar el discurs públic (Barbet, 2020, p.13). Mentre que molts mitjans de comunicació amplifiquen, per obtenir més audiència, notícies basades en els pols més polaritzats (Brandsma, 2020), la comunicació política

dels representants de partits polítics no sempre és assolada, ni distingeix el rol de membre de partit i membre d'una administració que ha de governar, amb una línia ideològica de partit, però per a tothom. Per aquest motiu, es recomana:

9. Establir protocols de comunicació política, en el marc dels partits polítics i de les institucions de debat públic com el Parlament o als mitjans de comunicació, que no es centrin en la major confrontació possible.

10. Diversificar la informació dels mitjans de comunicació, per tal que no sobre-representin la

visualització dels extrems mentre infra-representen la comunicació de posicions més assolades.

Recomanacions en l'àmbit econòmic

El creixement de la polarització té una relació directa amb la fragmentació del sistema de partits, però també amb l'atur i amb l'augment de les desigualtats (Gidron et al. Citat a Miller i Torcal, 2020). Per aquest motiu, es recomana:

11. Prendre mesures efectives per a reduir l'atur i les desigualtats.

Bibliografia

- Aguiar, P. (2020, novembre 27). *Polarització i convivència a Catalunya. Presentació de l'enquesta ICIP*. Presentació en línia.
- Ajuntament de Barcelona (2019). [Enquesta de valors socials 2018](#). Departament d'Estudis d'Opinió, Ajuntament de Barcelona.
- Arias, M; Emcke, C. (2018) "[Si se duda, no es posible odiar](#)" Revista 5w, 5 de diciembre de 2018.
- Balcells, L. (2021). *Rivalidad y venganza. La política de la violencia en las guerras civiles*. (Institut Català Internacional per la Pau).
- Barbero, A. B., Vidal, C. V., Barbeito, C. B., & Santiago, I. S. (2005). (Deconstruir) la imatge del'enemic. *Quaderns d'Educació per la Pau*, 21.
- Barbeito, C. (2022). Analitzar per transformar. Estat de la qüestió del pensament crític i la justícia global als centres escolars a Catalunya. Escola de Cultura de Pau, Bellaterra.
- Barbeito, C., & Caireta, M. (2018). [Discrepància benvinguda: Guia pedagògica per al diàleg controvertit a l'aula](#) (p. 74). Escola de Cultura de Pau.
- Boserup, A., & Mack, A. (2001). *Guerra sin armas. La noviolencia en la defensa nacional*. Catarata.
- Barbet, B. (2020). [Enquesta sobre polarització i convivència a Catalunya](#) (Informes 17/2020). Institut Català Internacional per la Pau.
- Bazzaco, E., García Juanatey, A., Lajardi, J., Palacios, A., i Tarragona, L. (2017). [¿Es odio? Manual práctico para reconocer y actuar frente a discursos y delitos de odio](#) (p. 43). Institut de Drets Humans de Catalunya.
- Brandsma, B. (2020). *Polarización. Una mirada a la dinámica del pensamiento nosotros versus ellos*. Institut Català Internacional per la Pau.
- Caireta, M., & Barbeito, C. (2018). *Discrepància benvinguda: Guia pedagògica per al diàleg controvertit a l'aula* (Escola de Cultura de Pau).
- Cascón, P. (2001). *Educación en y para el conflicto*. Escola de Cultura de Pau.
- CEO (2022). [Baròmetre d'Opinió Pública 2/2022](#).
- Christophe, B., & Tribukait, M. (2019). [Learning to Disagree. Needs Assessment Report](#) (Dossiers 5 (2019); p. 29). Georg Eckert Institut-EUROCLIO.
- CIS. (2020). *Estudio nº3290. Opinión pública y Política Fiscal (XXXVII)* (Julio de 2020; p. 27). Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Departament d'Educació (2022). DECRET 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica. DOGE, CVE-DOGC-A-22270097-2022.
- Diari Ara (2018). [El PP valencià llança la campanya 'No a l'adoctrinament a les aules'](#), que recull denúncies anònimes a la seva web. 3 de maig de 2015.
- Emcke, C. (2017). *Contra el odio*. Taurus.
- Engler, P., Engler, M. (2019). *Manual de desobediència civil*. Barcelona.
- Fisas, V. (2020). Entrevista (telefònica), realitzada el 25 de maig de 2020.
- Fischer, A., Halperin, E., Canetti, D., & Jasini, A. (2018). [Why We Hate](#). *Emotion Review*, 10(4), 309-320.
- Fisher, R., & Ury, W. (1991). *Obtenga el sí. El arte de negociar sin ceder*. CECSA.
- Fundació Bofill. (2018, octubre 10). [Enquesta a famílies i docents sobre les acusacions d'adoctrinament a l'escola catalana](#). Nota de Premsa.
- Garmendia, A. León, S. (2022). [Polarització i convivència a Espanya 2021. El paper dels territoris](#). Enquesta ICIP-EsadeEcPol 2021.
- ICIP. (2020). *Convivència i polarització a Catalunya— Enquesta ICIP* (p. 53). Institut Català Internacional per la Pau.
- ICPS, 2019. *Sondeig d'Opinió ICPS, 2019. Opinions, comportaments i percepcions sobre la independència de Catalunya Eleccions generals i preferències de partit*. ICPS, Barcelona.
- Innerarity, D. (2021, marzo 15). *Contra la superioridad moral*. *El País*.

- LaFede. (2020). *Educar per a futurs alternatius. Guia d'Educació per la Justícia Global*. (p. 23).
- Luther King, M. (1963). Letter from Birmingham Jail.
- Massip, C., Barbeito, C., Flores, M., & Egea, A. (2018). *Competències per transformar el món—Publicacions Editorial Graó*. Graó.
- Miller, L. (2020). *Polarización en España: Más divididos por ideología e identidad que por políticas públicas* (EsadeEcPol Insight #18; p. 14). esade.
- Miller, L., Torcal, M. (2020). *Veinticinco años de polarización afectiva en España*. The Conversation, 31 de octubre de 2020.
- Moscovici, S., Zavalloni, M. (1969). *The group as a polarizer of attitudes*. Journal of Personality and Social Psychology. Vol 12 (2), Jun 1969, 125-135.
- Nogueras, R. (2000). ¿Porqué creemos en mierdas? Cómo nos engañamos a nosotros mismos. Kailas editorial.
- Nomen, J. (2018). *El niño filósofo. Cómo enseñar a los niños a pensar por sí mismos*. ArpaEditorial.
- OXFAM (2006). *Teaching Controversial Issues. Global Citizenship Guides*.
- Pagès, Joan; Santisteban, Antoni (coords.) 2012. *Les Qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Psychologists for Social Responsibility. (2003). *The psychology of exaggerated enemy images. An Educational Resource Manual on Dismantling the Mask of Enmity* (2.ª ed.). Psychologists for Social Responsibility.
- Ramírez, D. (2020) *“Pin parental: un 57% cree que los padres deben tener derecho de veto sobre lo que pasa en los colegios”*. El Español, 20 de gener de 2020.
- Rosàs, M., & Torralba, F. (2019). *Som crítics? Fonaments per a una educació compromesa*. Fundació Jaume Bofill i Bonal·letra Alcompàs.
- Rosenberg, M. B. (2006). *Comunicación noviolenta. Un lenguaje de vida*. Aldea editores. Sande, G. N., Goethals, G. R., Ferrari, L., & Worth, L. T. (1989). Value-Guided Attributions: Maintaining the Moral Self-Image and the Diabolical Enemy-Image—Sande—1989— Journal of Social Issues—Wiley Online Library. *Journal of social issues*, 45(2), 91-118.
- Silverstein, B., & Flamenbaum, C. (1989). Biases in the Perception and Cognition of the Actions of Enemies. *Journal of Social Issues*, 45(2), 51-72.
- Síndic de Greuges. (2018). *El pluralisme a les escoles de Catalunya com a garantia del no-adoctrinament* (p. 162). Síndic de Greuges de Catalunya.
- Van Alstein, M. (2019). *Controversy & Polarisation in the Classroom: Suggestions for Pedagogical Practice* (Flemish Peace Institute).
- Zur, fer. (1991). The Love of Hating: The psychology of enmity. *History of European Ideas*, 13(4), 345-369.

Escola de Cultura de Pau

L'Escola de Cultura de Pau (ECP) és una institució acadèmica d'investigació per a la pau ubicada a la Universitat Autònoma de Barcelona. Va ser creada el 1999 amb l'objectiu de promoure la cultura de pau a través d'activitats d'investigació, diplomàcia paral·lela, formació i sensibilització.

Els àmbits d'acció de l'Escola de Cultura de Pau són:

- Recerca. Les àrees d'investigació de l'ECP inclouen els conflictes armats i les crisis sociopolítiques, els processos de pau, els drets humans i la justícia transicional, la dimensió de gènere i l'educació per a la pau.
- Diplomàcia paral·lela. L'ECP promou el diàleg i la transformació de conflictes a través d'iniciatives de diplomàcia paral·lela, incloent tasques de facilitació amb actors armats.
- Serveis de consultoria. L'ECP porta a terme serveis de consultoria per a institucions locals i internacionals.
- Educació i formació. El personal investigador de l'ECP imparteix classes en cursos de grau i postgrau en universitats catalanes, incloent la Diplomatura en Cultura de Pau, el títol de postgrau que la pròpia ECP ofereix a la Universitat Autònoma de Barcelona. Així mateix, s'ofereixen classes i tallers en temes específics, entre ells l'educació en i per al conflicte i la sensibilitat al conflicte.
- Sensibilització. Les iniciatives de l'ECP en matèria de sensibilització inclouen activitats dirigides a la societat catalana i espanyola, entre elles col·laboracions amb mitjans de comunicació.

Escola de Cultura de Pau

Parc de Recerca, Edifici MRA, Plaça del Coneixement, Universitat Autònoma de Barcelona,
08193 Bellaterra (Espanya) Tel: +34 93 586 88 48
Web: <http://escolapau.uab.cat>